

CHURCHILL ÉS A BRIT VEZÉRKAR BALKÁNI TERVEI (1942—1945)

I. RÉSZ*

Borus József

1942 augusztusától a szicíliai partraszállásig

Winston Spencer Churchill — 1940. május 10. óta Nagy-Britannia miniszterelnöke¹ — 1942. augusztus 12. és 16. között látogatást tett Moszkvában. A Joszif Visszarionovics Sztálinnal, a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa elnökével, a Vörös Hadsereg főparancsnokával folytatott megbeszélésekről a legrészletesebb leírást maga Churchill adja A második világháború című emlékirataiban.² E megbeszéléseken Franklin Delano Rooseveltet, az Észak-Amerikai Egyesült Államok elnökét Averell Harriman, későbbi moszkvai amerikai nagykövet képviselte. Churchill kíséretében több katona is volt, köztük Alan Brooke tábornok, a brit szárazföldi csapatok vezérkari főnöke, a brit vezérkari főnökök bizottságának elnöke.³

Ebben az időben a szövetségesek helyzete korántsem volt kedvező. A keleti arcvonalon június 28-án öt német, egy-egy román, olasz, illetve magyar hadsereggel a Kaukázus és a Volga irányába indított német támadás Kurszk és Taganrog között 500 km szélességben felszakította a szovjet vonalakat, és július végéig mélységben is mintegy 500 km-t

¹ Előzőleg Neville Chamberlain volt a miniszterelnök. Kormányáról az 1940. május 8-án tartott alsóházi szavazáson kiderült, hogy többé nem életképes. Churchill kinevezése így az 1940. május 10-én nyugaton indult német támadástól lényegében függetlenül történt. L. *Winston S. Churchill: Der Zweite Weltkrieg*, I. köt. *Der Sturm zieht auf*, 2. könyv, *Drôle de guerre*, 3. September 1939—10. Mai 1940. Bern, Alfred Scherz Verlag, 1948. 326. s. köv. o.

² Az 1942 júniusától 1943 június elejéig tartó eseményeket *Churchill a Schicksalswende* c. IV. köt. 2. könyvében: *Die Befreiung Afrikas* (továbbiakban IV/2.) írja le. Bern, Alfred Scherz Verlag 1951. — A moszkvai látogatással e könyv IV. és V. fejezete foglalkozik. Az előzményekre és a moszkvai tartózkodásra l. még Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1941—1945. I. köt. A W. Churchill-lel és C. Attleeevel folytatott üzenetváltás (1941 július—1945 november). Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1958. 69. s. köv. o.; A Szovjetunió Nagy Honvédelmi Híborújának története II. kötete. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1964. 322. o. csak annyit említ, hogy Churchill „már” 1942 augusztusában Moszkvába utazott közölni: 1942-ben nem lesz második front!

³ Brooke naplója és életrajzi jegyzetei alapján írta *Arthur Bryant: The Turn of the Tide 1939—1943* c. könyvét, németül: *Kriegswende*. Düsseldorf, Droste Verlag, 1957. A moszkvai látogatás 432. s. köv. o. — A továbbiakban, ahol megjegyzés nélkül hivatkozom Bryant könyvére, mindig Brooke szövege értendő.

A tanulmány II. részét folyóiratunk 3. számában közöljük. (A szerk.)

ért el. A Szovjetunió kormánya határozottan követelte a második front létrehozását. Észak-Afrikában Ervin Rommel vezértábornagy csapatai június vége óta El Alameinnél álltak, 100 km-re Kairótól. Az Atlanti-óceán szinte korlátlan vadászterülete volt a német búvárhajóknak, júniusban és a következő hónapokban havi félmillió bruttóregisztertonna hajóteret süllyesztettek el. Távol-Keleten az 1941 decemberében hadba lépett Japán és Midway-szigetek előtt június elején ugyan elszenvedte első nagy vereségét a tengeren, a szárazföldön azonban az amerikai fölény ekkor még nem bontakozott ki.

A brit miniszterelnök már az első, augusztus 12-én este a Kremlben tartott megbeszélésen közölte Sztálinnal, hogy Franciaországban 1942-ben már nem fognak partra szállni, ellenben nagy hadműveletet terveznek a következő évre. Az amerikaiakkal egyetértésben azonban elhatározták, hogy létrehozzák a második frontot Észak-Afrikában, a „torch” (fáklya) fedőnevű hadművelettel, brit és amerikai csapatok pártraszállásával. Sztálin, aki rendkívül elégedetlenül, sőt idegesen hallgatta vendége fejtegetését, Churchill szerint „egy pillanat alatt”, „gyorsan és élesen” felfogta a „fáklya” hadművelet lényegét, és maga fejtette ki várható következményeit.⁴

Augusztus 13-án Sztálin átadta Churchillnek a szovjet kormány emlékiratát az európai második front bejelentett elhalasztásával kapcsolatban. Nyomban heves vita kezdődött, amelynek során Churchill már azt is megmondta, hogy 15-én reggel elutazik. Később enyhült a légkör, s ez az enyhülés a brit küldöttség tiszteletére a Kremlben augusztus 14-én este tartott fogadáson is megnyilvánult.⁵

Augusztus 15-én a szovjet és a brit vezérkar képviselői tartottak megbeszélést ugyancsak a második front problémájáról, illetve a Kaukázus védelméről. Ekkor, augusztus közepén a 6. Német Hadsereg már Sztálingrád felé tört előre, az 1. Német Páncélos-hadsereg pedig 9-én elfoglalta a Kaukázus lábánál fekvő majkopi olajvidéket.⁶ A Vörös Hadsereg arcvonalának rendkívül nehéz helyzete Churchillt is aggasztotta. Augusztus 15-én este, búcsúlátogatásakor megkérdezte Sztálint: „Vajon lesz-e abban a helyzetben, hogy a németeket meggátolja a Kaszpi-tenger elérésében, abban, hogy betegyék lábukat Baku olajmezőire, mindazzal együtt, amit ez jelent, és megakadályozza előretérésüket Törökországon és Perzsián át.” Churchill kérdésére Sztálin „Kiterített egy térképet és nyugodt reménykedéssel válaszolta: »Feltartóztatjuk őket. A hegységen nem fognak átjutni.« Aztán ezt mondta: »Olyan hírek vannak, hogy a törökök Turkesztánban meg akarnak támadni bennünket. Ha megteszik, leszek abban a helyzetben, hogy velük is elbánjak.« Kijelentettem, hogy ez a veszély nem áll fenn.

⁴ Churchill: IV/2. 79. s. köv. o.

⁵ Churchill: IV/2. 90. s. köv. o. és Bryant: 433. s. köv. o.

⁶ Majkop város elfoglalására l. Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab). (továbbiakban: KTB/OKW.) II. köt.: 1. Januar 1942–31. Dezember 1942. Összeáll. és magy.: Andreas Hillgruber. Frankfurt am Main, Verlag für Wehrwesen Bernard und Graefe, 1963. 563. o.; ugyanebben a kötetben az augusztusi harci események napokénti leírása. Az általános helyzetre l. még J. R. von Salis: Weltchronik 1939–1945. Zürich, Orell Füssli Verlag, 1966. 239. s. köv. o.

Törökország kívül akar maradni a konfliktuson, és semmiképpen sem akar ellenséges viszonyba kerülni Angliával.”⁷

Az egyórás beszélgetés végén Churchill felállt, hogy elbúcsúzzék, amikor Sztálin az előzőnél jóval barátságosabb hangon ezt mondta neki: „Ön hajnalban akar utazni. Miért nem megyünk haza hozzám, inni egy kortyot?” A brit miniszterelnök igenlő válaszára átmentek Sztálin néhány száz méterre fekvő lakására, ahová később Vjacseszlav Mihajlovs Molotovot, a Szovjetunió külügyi népbiztosát is meghívták.

Az „egy korty”-ból így este 20.30-tól másnap hajnali 2.30-ig tartó vacsora és beszélgetés lett. A részleteket lényegében ismét csak Churchill leírásából ismerjük; rajta és Sztálinon, továbbá Molotovon kívül csak két tolmács volt jelen, és az elején, de csak rövid időre, Sztálin lánya, Szvetlana.⁸

A beszélgetés során előbb a Szovjetunióba indított hajókaravánokról, aztán a Churchill tervezte norvégiai partraszállásról volt szó, később a mezőgazdaság kollektivizálásáról a Szovjetunióban, majd éjjel 1 óra után megbeszélték és jóváhagyták a tanácskozásról kiadandó közös közleményt.⁹

A második frontról — Churchill szerint — ez alkalommal nem esett szó; pontosabban: emlékirataiban nem említi, hogy a hatóság együttlét során ez a probléma újra szóba került volna. Ismerve azonban a szovjet vezetők erre vonatkozó álláspontját, szinte bizonyosra vehető, hogy a beszélgetésben ez is előkerült. Jó néhány nappal később, 1942. december 3-án Alan Brooke tábornok, a brit vezérkari főnök arról panaszkodik naplójában, hogy néhány nappal korábban Churchill még Szardíniát és Szicíliát akarta megtámadni, most ezeknek hátat fordítva az angol vezérkari főnökök bizottságának ülésén Franciaország invázióját követeli 1943-ra.¹⁰

Brooke a második világháború után néhány évvel, a királyi tüzérezred felkérésére készített életrajzi jegyzeteiben visszatért erre az 1942. december elejei helyzetre. „Számomra teljesen világos volt — írja —, hogy egy nyugati frontnak a pillanata még nem érkezett el, és hogy 1943-ban sem fog kínálkozni. Meggyőződésem szerint ragaszkodnunk kellett eredeti hadászati tervemhez, amelytől sohasem tágtítottam: először meghódítani Észak-Afrikát és megnyitni a Földközi-tengert, ezáltal elkerüljük a Jóreménység foka utat és megtakarítunk 1 millió t hajóteret, aztán elintézni Olaszországot, rávenni Törökországot a háborúba való belépésre, nyomást gyakorolni a Balkánra és legvégül felszabadítani Franciaországot.”

E leírás után Brooke rendkívül érdekes beismerése következik, éppen a moszkvai látogatása alapján: „Ennek a tervnek a sikere természetesen attól függött, hogy Oroszország kitartson. Ha én ebben a háború első szakaszában komolyan kételkedtem is, 1942 végén már

⁷ Churchill: IV/2. 100. o.

⁸ Churchill szerint a meghívás Sztálin pillanatnyi ötlete volt, *Svetlana Allilujewa*: 20 Briefe an einem Freund. Frankfurt am Main und Hamburg, Fischer Bücherei 972. 1969. 210. o. szerint viszont előkészületeket tettek Churchill kremleli lakásukon való fogadására.

⁹ Churchill: IV/2. 100. s köv. o.; a közlemény uo. 105. o.

¹⁰ Bryant: 498. o.

másként gondolkodtam róla. Oroszország addig kiállta a Moszkva, Leningrád és Sztálingrád elleni támadást; napról napra erősebb, felszerelése pedig jobb lett. Fogadni lehetett volna arra, hogy kitart.”

Ugyanezekben az életrajzi jegyzetekben Brooke azt is elmondja, hogy tervét Churchill és a másik két brit vezérkari főnök: Dudley Pound tengernagy a flotta, és Charles Portal repülőmarsall, a RAF (brit királyi légierő) vezérkari főnöke mindeddig elfogadta. Ekkor, 1942. december 3-án Churchill azonban teljesen megváltoztatta álláspontját, kijelentve, hogy a hadseregnek 1943-ban már Németországban kell harcolnia. A miniszterelnök Brooke szerint ezt mondta: „Csak azt ne higgyék, hogy megelégedhetnek a szardiniáikkal (ezen Szcíliát és Szardíniát értette). Nem — meg kell nyitnunk a nyugati frontot. Egyébként ezt ígértük Sztálinnak, amikor Moszkvában voltunk.” Brooke válasza: „Nem, *mi* nem ígértük meg.” Churchill — folytatja Brooke — „meghökken és néhány pillanatig ráammeredt. Valószínűleg most jutott eszébe, hogy egy ilyen ígéret, ha egyáltalán, az utolsó este Sztálinnál hangzott el, amikor nem voltam jelen.”¹¹

Churchillnek a második front 1943-ban Franciaországban való megnyitására irányuló törekvése nem tartott sokáig. Ugyanezen a napon — tehát 1942. december 3-án — a vezérkari főnökök második 17.30-kor kezdődött ülésén előbb még hosszú előadásban fejtette ki, hogy a hadseregnek 1943-ban már Németországban kell harcolnia. Brooke viszont nyomban kimutatta, milyen csekély erőket tudnak addigra mozgósítani. Erre Churchill félig-meddig maga is elismerte, hogy amíg Németországban nem mutatkoznak nagyobb gyengülés jelei, a Földközi-tenger térségében talán többet lehet tenni.¹²

Brooke naplója és életrajzi jegyzete bizonyítja, hogy a földközi-tengeri hadszíntér előtérbe helyezésének, minél nagyobb német erők e térségbe vonásának és itt történő lekötésének gondolatát ő kezdeményezte, és ő is képviselte a leghatározottabban. Ő számított arra is legelsőnek, hogy a földközi-tengeri hadműveleteknek Olaszországra megszemenő hatásuk lesz. Ezt a várható következményt különben Sztálin is kiemelte Churchilllel folytatott első megbeszélésükön.¹³

Brooke tervében felvetődött a földközi-tengeri hadműveleteknek egy további lehetséges következménye is. Azt remélte — mint az idézett szövegrészből kiderül —, hogy Olaszország „elintézése” után, Törökország tengelyellenes hadba lépésével egyidejűleg, fokozni lehet a nyomást a Balkánra, illetve az ottani német erőkre. Ez azonban 1942 decemberében még elég távoli és bizonytalan dolog volt. Távoli azért, mert még Észak-Afrikában is jelentős tengelyerők álltak, és még inkább bizonytalan, mert nem lehetett látni, hogyan sikerül elfogadtatni ezt a tervet elsősorban Churchilllel, utána pedig az amerikai politikai és katonai vezetőkkel. Nem utolsó sorban bizonytalansági tényezőt jelentett a német vezetés reakciója is. Ha a németek — elsősorban Hitler — nem ragaszkodtak volna görcsösen minden, kezükben levő te-

¹¹ Uo. 498/499. o.

¹² Uo. 498. o.

¹³ Churchill: IV/2. 85. o.

rület tartásához, ha nem próbálkoztak volna mindenáron Észak-Afrika eleve kilátástalan védelmével, akkor nem válhatott volna valóra a brit vezérkari főnök terve, amelynek alapja éppen a német erők megosztása és szétszórása volt.

Erwin Rommel vezértábornagy, a német—olasz „Afrika” páncélos-hadsereg parancsnoka¹⁴ 1942. november 28-án délután Rastenburbán javasolta Hitlernek Afrika kiűritését: „Ha a hadsereg Észak-Afrikában maradna, meg fogják semmisíteni.”¹⁵ Javaslatát Rommel részben 1941 februárja óta az észak-afrikai hadszíntéren szerzett személyes tapasztalatai, főként pedig az 1942. őszi brit és újabban amerikai sikerek létrehozta helyzet alapján tette. November 4-én a Bernard Law Montgomery tábornok vezette 8. Brit Hadsereg El Alameinnél kivetette állásai közül a német—olasz csapatokat, amelyek 1000 km-es visszavonulás után csak Benghazi és El Agheila között, a Marsa-el-Brega állásban tudtak megkapaszkodni, átmenetileg. November 8-án megkezdődött a „fáklya” hadművelet; Dwight David Eisenhower tábornok parancsnoksága alatt brit—amerikai csapatok szálltak partra Algírban és Marokkóban. Francia—Északafrika — Tunisz keleti felének kivételével — napok alatt kezükbe került, és bár Tuniszban november 9-ével kezdődően előbb légi, majd tengeri úton szállított német csapatok jelentek meg, Észak-Afrikában a német—olasz erők helyzete reménytelen volt. E csapatok utánpótlását a Földközi-tengeren át próbálták, vízi vagy légi úton megoldani, de eredménytelenül.¹⁶

Feljegyzései szerint Rommel „józan vitát” várt, de Hitlerre a hadászati kérdés felvetése úgy hatott, mint a puszkaporos hordóba vetett szikra. Hitler határtalanul izgatott lett, és a Rommel és katonái elleni heves szemrehányások közepette megtiltott minden további visszavonulást azzal, hogy „politikai okokból Afrikában egyszerűen tartani kell egy nagyobb hídfőt”. Rommel ígéretet kapott megfelelő utánpótlásra.¹⁷

Az észak-afrikai hadszíntér jelentőségének német megítéléséről érdekes adatot tartalmaz egy elsőrendű forrás, a Wehrmacht főparancsnokság hadműveleti naplója. E szerint Alfred Jodl tüzérségi tábornok, a Wehrmacht vezetési törzsének főnöke¹⁸ 1942. november 29-én, a Rommel látogatását követő napon megbízta helyettesét, Walter Warlimont altábornagyot egy általános helyzetmegítélés kidolgozásával. November 30-án Jodl ehhez a következő irányelveket adta meg: „Észak-Afrikát mint Európa előterét feltétlenül tartani kell. Ehhez

¹⁴ Rommel pályafutásának adatait l. *Wolf Keilig*: Das deutsche Heer 1939—1945. Die Generalität des Heeres im 2. Weltkrieg. Bad Nauheim, Podzun Verlag, 211/275. o.

¹⁵ *Erwin Rommel*: Krieg ohne Hass. Heidenheim/Brenz, Verlag Heidenheimer Zeitung, 1950. 3. kiad. 314. o.

¹⁶ Minderre l. *Montgomery*: Von El Alamein zum Sangro. Bern, Alfred Scherz Verlag, 1949. 48. s köv. o. és *ugyanő*: Memoiren. München, Paul List Verlag, 1958. 156. o. — A „fáklya”-hadműveletre *Mark Wayne Clark*: Mein Weg von Algier nach Wien. Velden a. W. — Wien, Obelisk Verlag 1954. 119. s köv. o.: *Harry C. Butcher*: Drei Jahre mit Eisenhower, Bern, Alfred Scherz Verlag, 1946. 197. s köv. o.; *General Patton*: Krieg, wie ich ihn erlebte. Bern, Alfred Scherz Verlag, 1950. 3. o. — Harkins ezredes bevezetője.

¹⁷ *Rommel*: 314/315. o.; Vö. *Max Domarus*: Hitler. Reden und Proklamationen 1932—1945. Kommentiert von einem deutschen Zeitgenossen. II. köt. Untergang (1939—1945). Würzburg, 1963. 1955. o.

¹⁸ Az OKW szervezetére, ebben Jodl beosztására l. *Helmut Heiber*: Hitlers Lagebesprechungen. Die Protokollfragmente seiner militärischen Konferenzen 1942—1945. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1962. 37. o. Vö. *Keilig*: 211/152. o.

előfeltétel a tengeri szállítmányok gyors megindítása. (A birodalmi marsall erről beszélt tegnap a Duceval.) Ha Észak-Afrika mégis elvész, akkor angolszász támadás várható Európa ellen délkeleten, a Dódekanészoszon, Krétán és a Peloponnészoszon keresztül. Ezért a Balkánt meg kell békíteni és biztosítani kell...¹⁹

Ugyanezen gondolatokat tartalmazza — szinte szó szerinti ismétlésben — Hitler 1942. december 28-án kiadott „Titkos parancsnoki ügy! Főnöki ügy! Csak tiszt által!” jelzésű, 47. számú utasítása „a délkeleti térség parancsnoklására és védelmére”. Ez az utasítás így kezdődik:

„A helyzet a Földközi-tenger térségében belátható időn belül lehetővé tesz Kréta, az égei-tengeri német és olasz támaszpontok és a Balkán-félsziget elleni támadást.

Számolni kell azzal, hogy ezt a támadást a nyugati balkáni országokban felkelések támogatják.

Az angolszász hatalmak megnövelt befolyása Törökország magatartására ebben az irányban is fokozott figyelmet követel.”²⁰

A német vezetés helyzetmegítélésének és terveinek ismeretében nem szükséges bővebben bizonyítani Brooke elgondolásainak helyességét. Természetesen akkor, 1942—1943 fordulóján a Földközi-tenger térségében szembenálló felek csak feltevésekből indultak ki, de Brooke nemcsak jelentékenyebb erővel és eszközökkel rendelkezett, hanem nagymértékben rá tudta kényszeríteni akaratát az ellenfélre. Talán túlzásnak tűnik, mégis történelmi valóság, hogy az ellenfél, a német vezetés, nem ismerve Brooke terveit, sokkal inkább a brit vezérkari főnök elgondolásainak megfelelően cselekedett, mint az amerikaiak, akiket külön és ismételten kellett rávenni e tervek elfogadására.

Brooke naplójának és életrajzi jegyzeteinek már idézett részéből tudjuk, hogy terveivel Churchill sem értett mindig és maradéktalanul egyet. December első felében az angol vezérkari főnökök ismételten foglalkoztak a földközi-tengeri stratégiával, erről Churchill számára emlékiratot is fogalmaztak, majd december 16-i, Churchill és Anthony Eden brit külügyminiszter részvételével tartott ülésükön újra megvitatották 1943-ra tervezett elképzeléseiket. Naplója szerint Brooke előzőleg a legrosszabbtól tartott, de sikerült Churchillt rávenni véleményének megváltoztatására. „Őfelőle most bizonyos fokig biztos vagyok, de még meg kell győzőm az amerikaiakat és aztán Sztálint.”²¹

Az amerikaiak meggyőzése — ez elsősorban George Catlett Marshall tábornokkal, az amerikai szárazföldi csapatok vezérkari főnökével való vitát jelentette. Marshallnak a földközi-tengeri elgondolások kezdettől fogva „kevésbé voltak ínyére”; az amerikai csapatok odaküldését „értelmetlen pazarlás”-nak tekintette. 1942. december 10-én Roosevelttel folytatott megbeszélésén sürgette az elnököt, hogy az Észak-Afrikában

¹⁹ KTB/OKW. II. 1061. o.; Vö. *Walter Warlimont: Im Hauptquartier der deutschen Wehrmacht 1939—1945. Grundlagen — Formen — Gestalten.* Frankfurt am Main, Bernard und Graefe Verlag für Wehrwesen, 1962. 293. o.

²⁰ Az utasítás szövegét közli *Walter Hubatsch: Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939—1945. Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht.* Frankfurt am Main, Bernard und Graefe Verlag für Wehrwesen, 1962. 202. s. köv. o.

²¹ *Bryant: 503. o.*

maradt tengelyerőket mielőbb semmisítsék meg, és utána Nagy-Britanniában összpontosítsák a csapatokat 1943 tavaszára, az észak-franciaországi tengerparton végrehajtandó partraszállásra.²²

Közben Tuniszban a német erők létszáma 50 000 főre növekedett, és a rossz időjárás miatt, megfelelő repülőtámogatás hiányában Eisenhower kénytelen volt leállítani csapatainak támadását. Részben ennek a helyzetnek, de méginkább a további terveknek a megbeszélésére Rooseveltt és Churchill elhatározta, hogy 1943 januárjában Casablancában katonai tanácsadóikkal együtt konferenciát tartanak.

Az 1943. január 14. és 24. között lezajlott casablancái konferenciával bőven foglalkozik a második világháború történeti irodalma. Előtérben azonban a tanácskozással befejezése alkalmával, január 24-én tartott sajtókonferencia áll. Rooseveltt ez alkalommal jelentette be, hogy a Németország és Japán elleni háborút a „feltétel nélküli megadás”-ig folytatják.²³

A konferencián a brit és az amerikai vezérkari főnökök többször is összeültek elképzeléseik és további terveik megvitatására. A három brit vezérkari főnökkel szemben azonban négy amerikai állott. A Marshall tábornokból, továbbá Henry Harley Arnold tábornokból, a légierő és Ernst Joseph King tengernagyból, a haditengerészet vezérkari főnökéből álló testületnek külön elnöke volt William Daniel Leahy flotta-tengernagy személyében. Mind a négy amerikai úgy látta, hogy a földközi-tengeri hadműveleteknek Németországra nem lesz hatásuk. Ezenkívül felismerték, hogy az angolok ezeket a hadműveleteket, különösen a Földközi-tenger keleti részében, imperialista céljaik érdekében akarják kihasználni. Éppen ezért javasolták az afrikai hadjárat minél gyorsabb befejezését, hogy utána minden erőt az észak-franciaországi partraszállásra fordíthassanak.²⁴

A brit és az amerikai főnökök casablancái üléseit előre meghatározott napirend nélkül tartották. Így szóba került a tuniszi hadjárat folytatása, az ezt követő tervek, partraszállás Szicília vagy Szardínia szigetén, a csendes-óceáni hadszíntér és több más hasonló probléma. Brooke január 16-án nagy előadásban ismertette az általános katonai helyzetet és fejtette ki ebből adódó elképzeléseit. Végző következtetése az volt, hogy a Franciaországba a Csatornán át tervezett átkeléshez szükséges erőket és eszközöket csak 1944-re tudják összegyűjteni.²⁵

Hosszas és gyakran heves vita után január 22-én végre elfogadták Brooke javaslatát a Szicília elleni támadás előkészítésére. Naplója szerint „eddig fáradozásainak megkoronázása” volt. Bryant szerint

²² Uo. 500. o. (Bryant szövege.) Marshall felfogására l. még *Erich Achterberg: General Marshall macht Epoche. Konferenzen, Gestalten, Hintergründe.* Berlin — Frankfurt/M. — Wien, Verlag Ullstein GmbH., 1964. 119. o.

²³ A nyugatnémet történészek nagyobb részének az az álláspontja, hogy a „feltétel nélküli megadás” követelése fokozta a németek ellenállását. L. pl. *Walter Hubatsch* véleményét az OKW hadművelési naplója III. kötetéhez írt: *Die deutsche Wehrmachtführung im Kulminationsjahr des Krieges c. összefoglalójában.* Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab). III. köt.: 1. Januar 1943—31. Dezember 1943. Összeáll. és magy.: *Walter Hubatsch.* Frankfurt am Main, Bernard und Graefe Verlag für Wehrwesen, 1963. 1510. o. — Ellenkező állásponton van *Domarus: Hitler* 1963. s. köv. o.

²⁴ Az amerikaiak álláspontját ismerteti *Bryant: 508/509. o.*

²⁵ Az ülésekre l. Brooke 1943. január 14—23 közötti naplóját. Közli *Bryant: 513. s. köv. o.;* a január 16-i ülés 516. o., Bryant véleménye 519/520. o.

„Észak-Afrika meghódítása után először Szicíliát kellett meghódítani azzal a céllal, hogy a Földközi-tengeren olyan erős szövetséges pozíciót hozzanak létre, amely a tengely törékeny uralmát a Balkánon aláaknázza, és Törökországot a háborúba való belépésre készíti.”²⁶

Churchill és Brooke a konferenciát követő napokban nyomban hozzálatott ennek a legutolsó pontnak a megvalósításához. Kairón át Adánába repültek, ahol Churchill Izmet Inonü elnökkel és több vezető török politikussal, Brooke pedig Fevzi Csakmak tábornaggal, a török hadsereg főparancsnokával tanácskozott. Az 1943. január 30-án és 31-én tartott megbeszéléseken sok kézzelfogható eredmény nem született. A török politikusok ekkor még a Németországgal való szakításra sem voltak hajlandók, még kevésbé arra, hogy belépjenek a háborúba a szövetségesek oldalán. Csakmak tábornagnak Brooke véleménye szerint „fogalma sem volt a modern hadvezetés adminisztratív szempontjairól”. Az angolok ennek ellenére remélték, hogy „a törökök semlegessége a szövetségesekkel szemben mostantól fogva jóindulatú lesz, olyasféle, mint Amerikáé, hadba lépése előtt...”²⁷

A casablancai konferencia határozatai közül a legsürgősebb Észak-Afrika teljes meghódítása volt. Nem is a terület megszerzésére törekedtek, hanem a német—olasz csapatok megsemmisítésére, mert csak ezáltal szabadulhattak fel a brit—amerikai csapatok további feladatokra, és válhatott teljes uralommá az akkor már erőteljesen meglévő légi és tengeri fölény. Ennek megvalósulásáig azonban még több hónapi komoly erőfeszítés kellett; súlyos, gyakran veszteségteljes harcok folytak. A Tuniszba átdobott német erőkből 1942 végén felállították az 5. páncéloshadsereget, majd 1943. február 23-án a Rommel vezette német—olasz „Afrika” Páncéloshadsereg „Afrika” hadseregcsoport elnevezést kapott, s ennek rendelték alá a Hans-Jürgen von Arnim vezérezredes parancsnoksága alatt álló 5. páncéloshadsereget is.²⁸

1943 februárjában Rommelnek mintegy 14 hadosztálya volt, köztük az újonnan feltöltött 21. páncéloshadosztály. A vezértábornagy mindezekelőtt a Tunisz délnyugati részében levő amerikai készenléti állásokat akarta megsemmisíteni. Február 14-én indult a német támadás, és heves harcok után, amelyekben főleg az amerikai 2. páncéloshadosztály szenvedett súlyos veszteséget, 20-án a Kasserine-szoros német kézre került. Utána azonban az amerikaiak felülkerekedtek. Feljegyzéseiben Rommelnek el kellett ismernie: „Valójában az amerikaiak ellátottsága páncéltörő fegyverekkel, páncélozott járművekkel olyan mérvű volt, hogy kevés reménnyel nézhettünk az eljövendő mozgó csaták elé.”

Február 23-tól a szövetségesek mentek át támadásba. 26-án az 5. Német Páncéloshadsereg kezdett támadást, de eredménytelenül. Végül

²⁶ *Bryant*: 526. o.; *Bryant* összefoglalója 527. o.

²⁷ A törökországi látogatásra *Churchill*: IV/2. 324. s köv. o.; *Bryant*: 529. s köv. o.; Brooke Csakmakról 537. o. — A látogatás német visszhangjára *Franz von Papen*: *Der Wahrheit eine Gasse*. Innsbruck, Paul List Verlag, 1952. 559. s köv. o.

²⁸ A német szárazföldi csapatok szervezeti stb. problémáinak rövid összefoglalása *Burkart Müller—Hillebrand*: *Das Heer 1933—1945*. III. köt. *Der Zweifrontenkrieg*. *Das Heer vom Beginn des Feldzuges gegen die Sowjetunion bis zum Kriegsende*. Frankfurt am Main, Verlag E. S. Mittler und Sohn, 1969. Az „Afrika” hadseregcsoport 276. o.

március 6-án Rommel megtámadta Montgomeryt, de a németek — hasonlóan mint az előző év augusztusának legutolsó napjaiban — nagy veszteségeik ellenére most is sikertelenül harcoltak. E kudarc után számítani kellett — írja Rommel — a 8. Brit Hadsereg támadására. „A hadseregcsoport további maradása az afrikai kontinensen most már öngyilkossággal volt egyenlő.”²⁹

Ez az öngyilkosság azután be is következett. Rommel ugyan március 8-án átadta a hadseregcsoport főparancsnokságát v. Arnim vezérrezredesnek, így a március 20-án indult brit—amerikai támadást a német—olasz erők már ez utóbbi vezetésével próbálták elhárítani. Kezdeti kudarc után Montgomery kerekedett felül, és sikeresen harcoltak az amerikaiak is: április 7-én létrejött a kapcsolat a 8. Brit Hadsereg és a II. amerikai hadtest között. Ezt követően körülzárták v. Arnim 250 000 katonáját, majd április 22-én újabb szövetséges támadás kezdődött. Eleinte a németek még ellenálltak, de május 6-án indult brit—amerikai támadás következtében a német arcvonal összeomlott, s miután a 250 000 német és olasz katonából csak mintegy 700 tudott, főleg légi úton, elmenekülni, az „Afrika” hadseregcsoport, illetve, ami megmaradt belőle, letette a fegyvert. Harold Alexander tábornok, észak-afrikai brit főparancsnok május 12-én 150 000 fogolyról, köztük v. Arnim-ról tett jelentést, majd május 13-án 2.15-kor rádión adta hírül, hogy a tuniszi hadjárat véget ért.³⁰

Ez volt az első nagy nyugati győzelem szárazföldön a második világháborúban, s jelentőségéről maga dr. Joseph Goebbels, német birodalmi „propaganda és népfelvilágosítási” miniszter írta ezt naplójába: „Veszteségeink rendkívüliek. Ténylegesen egy második Sztálingrád-félét éltünk át...”³¹

A tuniszi győzelem hírére Churchill és Brooke már Washingtonban kapta meg; itt tartózkodott a brit miniszterelnök május 11. estéje óta kíséretével, köztük Brooke tábornokkal, a szicíliai partraszállásnak és egyéb intézkedéseknek Roosevelttel és az amerikai katonai vezetőkkel való meg tárgyalására.

Az angolok és elsősorban éppen Brooke, a casablancai konferenciát ugyan egyértelműen saját sikerüknek értékelték az amerikaiakkal szemben, a véleménykülönbségek továbbra is megmaradtak, bizonyos értelemben még fokozódtak is. Marshall tábornok az észak-afrikai sikerek ellenére sem helyeselte a földközi-tengeri hadszíntér előtérben maradását. Churchill április 17-én telefonon közölte Brooke-kal: most érkezett Marshalltól egy távirat azzal a javaslattal, hogy még a tuniszi hadjárat közben valósítsák meg a szicíliai partraszállást, és ezzel gyorsan fejezzék be a földközi-tengeri hadműveletet. Churchill — szokása szerint — nyomban lelkesen csatlakozott Marshall javaslatához, amely szerinte „nagyszerű stratégiai koncepciót árul el”. Brooke telefonon

²⁹ Rommel: 347. o.; véleménye az amerikaiakról 361. o.; Clark: Mein Weg 183. s köv. o.; Montgomery: El Alamein 73. s köv. o. és Memoiren 183/184. o.; továbbá Rommel: 362. s köv. o.; az idézet 367. o.

³⁰ Rommel: 370. o.; Montgomery: Memoiren 184. s köv. o.; Churchill: IV/2. 388. s köv. o.

³¹ Goebbels 1943. május 9-i naplóbejegyzését idézi Bryant: 578. o.

félórán keresztül győzködte főnökét az amerikai javaslat elfogadhatatlanságáról.³²

Ilyen előzmények után és körülmények között javasolta 1943. április 29-én Churchill Rooseveltnek egy újabb konferencia megtartását. Egészségi okokból a miniszterelnököt orvosai eltiltották a repüléstől, ezért kíséretével, benne a három vezérkari főnökkel együtt a Queen Mary óriás óceánjárón hajózott át Amerikába. A május 5-től 11-ig tartó hajóját idején a brit vezérkari főnökök egymással és Churchillel több megbeszélésen tisztázták álláspontjukat az amerikaiakkal folytatandó megbeszélésekre. Brooke naplója és későbbi jegyzetei szerint a britek előtt az a feladat állt, hogy meggyőzzék amerikai szövetségüket: először Németországot kell megvédeni. A nehézséget nem is ez okozta, hanem annak eldöntése, hogy Japán sakkban tartására milyen mértékben vessék be az eszközöket. Az amerikai flotta többsége a Csendes-óceánon harcolt, és emiatt King tengernagy, „az öreg teknős-béka”, ahogy honfitársai nevezték, odairányította az értékes hajóteret, patraszálló járműveket és hadianyagot. Mindezek, főleg az elsőrendűen fontos partraszálló járművek hiányoztak a főhadszíntéren, Európában, elsősorban a franciaországi partraszállás előkészületeinél.³³

A washingtoni Fehér Házban tartott konferencia megnyitásának napján, május 12-én Churchill a lényegét a következőképpen határozta meg: A „fáklya” be van fejezve, Szicília következik, mi legyen azután? A Casablanca óta elért sikerek elkerülhetlenné tesznek néhány változtatást. Az egyik legelső cél a Földközi-tenger térsége: Olaszországot a háborúból való kiválásra kell kényszeríteni. Ez a németek számára a vég kezdete lesz. „És ha Németország azonnal nem omlik össze, Olaszország háborúból való kiválásának mégis súlyos következményei lennének, mindenekelőtt Törökországra, mely a Földközi-tengeren már többször mérkőzött Olaszországgal. Valószínűleg bekövetkezik az a pillanat, amikor a három nagy szövetséges közös megkeresést intézhet Törökországhoz, hogy engedjen át területén nekünk támaszpontokat Ploiești bombázásához és az Égei-tenger megtisztításához. Ilyen megkeresését, ha Olaszország már nem lenne hadviselő, aligha lehetne elutasítani, különösen, ha olyan pillanatot választanánk hozzá, amikor Németország nem sokat tehetne Törökország ellen. Olaszország kikapcsolásának a Balkánra is jelentős hatást kellene eredményeznie, mivel ott a különböző nemzetiségű hazafiakat nagy tengetyerők, köztük huszonöt. vagy több olasz hadosztály, csak nehezen tudják ellensúlyozni. Ha az utóbbiakat kivonnák, Németországnak a Balkánt vagy ki kellene ürítenie, vagy pótlásukra az orosz arcvonalról vonni el több hadosztályt. Ez a legjobb rendje és módja annak, hogy az orosz arcvonalat még ebben az évben érezhetően tehermentesítsük...”

A brit miniszterelnök itt már határozottan fejtette ki a Balkánra vonatkozó elképzeléseit, majd megemlítette Jugoszláviát is. Megkér-

³² *Bryant*: 568. o.

³³ *Churchill*: IV/2. 418. s köv. o.; *Bryant*: 570. s köv. o.; King uo. 580. és Brooke véleménye 576/577. o.

dezte az amerikaiakat, hogy Olaszország teljes meghódítására vonatkozó ellenvetéseik vonatkoznak-e „a csizma orra és sarka elleni támadásra is, ahonnan kapcsolatot lehetne létesíteni Jugoszláviával?”

Beszédében Churchill számos egyéb kérdés elemzése mellett azt is hangsúlyozta, hogy legjobb, legtapasztaltabb csapataik a Földközi-tenger térségében vannak. Feltehető, hogy augusztus végére befejeződik a Szicília elleni hadművelet, és mit tegyenek ezek az erők a Csatornán csak hét-nyolc hónap múlva végrehajtandó átkelésig. „Lehetetlen, hogy lábhoz tett fegyverrel álljanak; ilyen hosszú látszólagos tétlenség Oroszországban, amely aránytalanul nagy nyomásnak van kitéve, a legkedvezőtlenebb visszahatást váltaná ki.”

Roosevelt válaszában egyetértett Churchillel. Ő is kiemelte, hogy különösen fontos a Szicília utáni teendők meghatározása. Afelől nincs kétség, hogy több mint húsz angol—amerikai hadosztálynak a Földközi-tenger térségében mozgásban kell maradnia. Véleménye szerint ebben az évben valóban nincs lehetőség a Csatornán való átkelésre; 1944 tavaszán viszont ezt a hadműveletet a legnagyobb kiterjedésben kell véghezvinni. Roosevelttel azt is hangsúlyozta, hogy kétli Olaszország megszállásának szükségességét, mivel ez német csapatokat tenne szabaddá más hadszínterek számára.

Visszontválaszában Churchill újra síkraszállt az Olaszország elleni támadás mellett. Az ország teljes megszállására nincs szükség; ha Olaszország összeomlik, „elegendő, ha az Egyesült Nemzetek azokat a kikötőket és repülőtereket szállják meg, amelyek a Dél-Európában és a Balkánon folytatandó további hadműveletekhez lennének szükségesek...”³⁴

Másnap, 1943. május 13-án megkezdődtek a brit és az amerikai vezérkari főnökök és szakértők tanácskozásai. A két törzs felfogása között a háború folyásának mikéntjéről annyira nagy volt a különbség, hogy Brooke teljesen kilátástalannak ítélte meg a helyzetet. Véleménye szerint az egész amerikai álláspont mögött King tengernagy törekvése rejlett, akinek egyetlen célja a csendes-óceáni hadszíntér megerősítése volt.

Az amerikaiak viszont úgy vélekedtek, hogy a britek Észak-Afrikában saját céljaik elérésére az orruknál fogva vezették őket, ugyanezt tették Casablancában a Szicília elleni hadművelet tervének elfogadtatásával. Most sejtetni engedték, hogy még egyszer nem engedik magukat becsapni.

Az ellentétek a napok múltával inkább növekedtek, semmint csökkentek volna. Május 19-én Marshall és Brooke, az előbbi javaslatára, négyszemközti megbeszélést tartott, amelyen sikerült némi közeledést elérni. Mint Brooke írta:

„Megegyeztünk, hogy a franciaországi partraszálláshoz 1944 elejéig mintegy 29 hadosztályt állítunk készenlétbe, és egyidejűleg a Földközi-tengeren fenntartjuk a folyamatos nyomást Olaszországra. Ez utóbbi győzelem, mivel az amerikaiaknak az volt a kívánságuk, hogy Szicília

³⁴ Churchill: IV/ 2. 428. s köv., a 433. o-ig.

elfoglalása után a Földközi-tengeren hagyjunk félbe minden hadműveletet.”

Nem kevésbé érdekes Brooke naplójának május 24-i bejegyzése sem, a vitapartnerek álláspontjának különbözőségéről:

a) King azt hiszi, hogy a háborút csak a Csendes-óceánon lehet megnyerni, a többi arcvonal terhére.

b) Marshall a megoldást 20 vagy 30 hadosztállyal a Csatornán való átkelésben látja, tekintet nélkül az orosz arcvonal helyzetére.

c) Portal véleménye szerint a győzelmet kizárólag a légielő lehetőségek legerősebb angliai összpontosítása hozhatja meg.

d) Pound viszont a tengeralattjárók elleni hadviselés megszállottja és azt hiszi, hogy csak ez vezethet a győzelemhez.

„e) Alan Brooke a győzelem egyedüli biztosítékát a Földközi-tenger térségében folytatandó hadműveletekben látja, hogy ezáltal a németeket erőik szétforgácsolására kényszerítsék, Oroszországnak segítsenek és olyan helyzetet teremtsenek, amely lehetővé teszi az átkelést a Csatornán.

f) És Winston? Ő egyszer ezt hiszi, máskor azt. Ma a háborút a légitámadásokkal kell megnyerni, és minden mást félretenni. Holnap a kontinensen kell elvéreznünk, mert az oroszok is ezt teszik. Holnapután a Földközi-tenger van soron, és váltogatva Olaszországot, vagy a Balkánt kell megtámadnunk és emellett azt kívánja, »hogy szálljunk partra Norvégiában, hogy a térképet ellenkező irányban göngyöljük fel, mint Hitler«. A legszívesebben azonban az összes hadműveletet egyidejűleg valósítaná meg, tekintet nélkül a hajótér hiányára.”

Brooke-nak így az amerikaiakon kívül, sőt gyakran őket megelőzően Churchilllel is vitatkoznia kellett. Május 25-én, miután már félig-meddig sikerült megegyezni az amerikaiakkal a Földközi-tengerre vonatkozóan, Churchill, saját katonai törzsével való előzetes megbeszélés nélkül, új javaslatokkal állt elő, és úgy viselkedett, mint az elefánt a porcelánboltban. Javaslatait Brooke nem részletezte, Churchill maga pedig csak annyit írt könyvében, hogy néhány kiegészítést javasolt, amelyet a vezérkari főnökök elfogadtak.

A brit miniszterelnöknek egy konkrét elgondolása mégis kiderül Brooke naplójának május 25-i részéből. Brooke elmondja, hogy Harry Hopkinsnak, Roosevelt tanácsadójának sikerült rávennie Churchillt javaslatainak visszavonására, így „ugyanott tartottunk, mint előzőleg, csak a miniszterelnök annyiban okozott meglehetősen kárt, amennyiben a balkáni vállalkozások vonatkozásában az egész bizalmatlanságot, amelyet fáradsággal eltávolítottunk, újjáélesztette”.

Az e napon, május 25-én tartott utolsó ülésen Rooseveltt és Churchillel elfogadta a „Stratégiai főirányelvek a további hadviselésre” című dokumentumot. Ennek 1. pontja:

„Célul kell kitűzni a tengely feltétel nélküli fegyverletételét Európában Oroszországgal és más szövetségesekkel együttműködve, amilyen gyorsan csak lehetséges.”

A főirányelvek 2. és 3. pontja már a Japán elleni háborúval foglalkozik. — A dokumentum második része külön címet kapott: „Legfontosabb hadműveletek a stratégiai főirányelvek megvalósítására”. Ebben azonban a címtől eltérően nincs szó konkrét hadműveletekről, csak olyan általánosságokról, mint a nyugati félteke és a brit szigetek biztonságának biztosítása, a tengelyhatalmak elleni légitámadások fokozása, a Szovjetunió háborús erőfeszítéseinek támogatása, és így tovább; összesen kilenc pontban.

Brooke már a főirányelvekkel kapcsolatban megjegyzi, hogy King tengernagy megkísérelte saját fogalmazását elfogadtatni, de ez csak részben sikerült neki. A második résznél viszont — mint a szöveg tanúsítja — a briteknek kellett engedniük, így sem a Szicília, sem az Olaszország elleni támadásról nem történik említés. Földközi-tengeri vonatkozása egyedül a 8. pontnak van:

„Törökország aktív vagy passzív hadba lépését a mi oldalunkon elő kell készíteni.”³⁵

Emlékiratai szerint Churchill „nagyon csalódott volt” amiatt, hogy a vezérkari főnökök nem foglaltak határozottan állást Szicília meghódítása és Olaszország ezt követő inváziója mellett. Annyit el tudott érni, hogy Eisenhoweret felszólították: a szicíliai hadműveletet kihasználva dolgozzon ki terveket Olaszországnak a háborúból való kivonására, továbbá minél nagyobb számú német erő lekötésére.

A brit miniszterelnök azonban nem elégedett meg ennyivel. Május 25-én javasolta Rooseveltnek, járuljon hozzá, hogy Marshall elutazzék vele Algírba. Az elnök ezzel egyetértett és 26-án reggel Churchill, Marshall, Brooke kísérik társaságában egy repülőcsónakkal (clipper) elindultak Gibraltár irányába. Másnap délután ide, majd a következő estén Algírba megérkezve, Andrew D. Cunningham tengernagnál vacsoráztak, Eisenhower és több más amerikai és brit katonai vezető társaságában. Brooke naplója szerint:

„Étkezés után részletesen megbeszéltük a Földközi-tenger térségében követendő eljárásunkat. A miniszterelnök és én azon fáradoztunk, hogy világossá tegyük Eisenhowernek Olaszország háborúból való kiválasása előnyeit. Azt hiszem, Marshall még mindig nem ismeri fel őket, és bizonyos vagyok benne, hogy Eisenhower sem jutott még el az ezen a hadszíntéren kínálkozó lehetőségek meglátásáig . . .”³⁶

Algírban a hivatalos program május 29-én, az Eisenhower villájában tartott megbeszéléssel kezdődött. Először a Pantelleria-sziget elleni támadás tervéről volt szó, majd Churchill kívánságára Eisenhower a Szicília elleni támadás előkészületeit ismertette. Churchill szerint: „Most érkeztünk el a döntő mozzanathoz. Eisenhower a sir Alan Brooke-kal folytatott hosszú megbeszélésre hivatkozott, aki vele szemben hangsúlyozta, hogy ebben az évben egyedül az orosz hadsereg érhet el döntő győzelmet a szárazföldön. A mi hadseregeink erőfeszí-

³⁵ *Bryant*: 580. s köv. o.; a május 19-i naplórészlet 586. o.; a 24-i 590/591. o.; a 25-i 592/593. o. — Churchill saját szerepéről IV/2. 448. o.; a két dokumentum uo. 448/449. o.

³⁶ *Churchill*: IV/2. 450–451. o.; a repülőútra stb. 453. s köv. o. — Brooke május 28-i naplórészlete a vacsoráról *Bryant* 597/598. o.

téseinek ezért arra kell irányulniuk, hogy elvonják a német csapatokat az orosz arcvonalról, így az orosz hadseregeknek lehetőségük lenne döntő vereséget mérni a németekre.”

Eisenhower ezt követően az 1944-re tervezett hadműveletről beszélt, majd visszatért a Szicília utáni helyzetre, egy Olaszország elleni esetleges támadásra. — Vita alakult ki arról, hogy Szicília után ne támadjanak-e esetleg Szardínia és Korzika ellen, vagy keljenek át mindjárt az olasz szárazföldre. Eisenhower végül kijelentette, hogy Szicília gyors megtisztítása esetén legszívesebben rögtön Olaszországba menne, és Alexander brit tábornok csatlakozott hozzá.

Ekkor került sor Brooke átfogó nyilatkozatára. A brit vezérkar főnöke szerint mindent meg kell tenni, hogy az oroszok és a németek között küszöbön álló súlyos harcban az előzőt segítsék és az utóbbit erőinek szétaprózására kényszerítsék. A németeket máris több ponton fenyegetik. A szövetségesek észak-afrikai sikerei és ügyes félrevezető tervei erőik szétszórására készítették őket. Szicília elfoglalása további lépés lesz ebbe az irányba. A németek Oroszországban súlyosan le vannak kötve, a Balkánon valószínűleg nyugtalanságok várnak rájuk, és veszélyeztetve vannak Olaszországban, Franciaországban és Norvégiában. Túlságosan szétszórt erőiket sem Oroszországban, sem Franciaországban nem csökkenthetik tovább, a legkevésbé Olaszországban. Ha az olasz csizma mégis túlerősen lenne megszállva, másutt kell próbálkozni. Ha Olaszország a háborúból való kiválásra kényszerülne, a németeknek kellene pótolni a 26 olasz hadosztályt a Balkánon. Biztosítaniuk kellene a Brennert, a Rivierát, továbbá a spanyol és az olasz határt is. „Éppen az erők ilyen szétszórására van szükségünk a Csatornán való átkeléshez, és minden hatalmunkban állót meg kell tennünk, hogy meggyorsítsuk...”

Eisenhower megállapította, hogy a probléma leegyszerűsödött. Ha Szicíliában egy héten belül sikert érnek el, nyomban átkel a tengerszoroson és hídfőt hoz létre. Churchill azt a reményét fejezte ki, hogy Szicíliát augusztus 15-ig elfoglalják, s nyomban ezután megvethetik az olasz csizma orrán a lábukat. „A Balkánon Németország sokkal jobban van veszélyeztetve, mint Olaszország elvesztésével, mivel Törökország beavatkozhat a mi oldalunkon.”

A továbbiakban előbb egy esetleges olasz fegyverszünet került szóba, majd megbeszélték a brit hadosztályok elosztását; Churchill elégedetlen volt a konferencia első napjával, s „keret-jegyzetek” címmel terjedelmes feljegyzést készített az erők elosztásáról és a lehetőségekről. Elgondolása szerint összesen 20 brit hadosztályt rendelhetnek Eisenhower parancsnoksága alá, szemben 12 1/3 egyéb eredetű hadosztállyal. Szerinte ekkora erő nem maradhat tétlenül. A legcélszerűbb Olaszország fegyverletételre kényszerítése lenne. Lehetséges, hogy Németország minden eszközzel védi majd Szicíliát és Olaszországot. Ha ez bekövetkezik, akkor részben máris elérik céljukat, ti. német erők elvonását orosz szövetségük arcvonaláról.

A Balkánon 28 olasz, továbbá 8 román és 11 német hadosztály van.

Olasz fegyverletétel esetén a németeknek mindenekelőtt a balkáni olasz hadosztályokat kell pótolniuk. „Mostanáig a partizánokat és hasonlókat csak szűk tucatnyi repülőgép látja el a levegőből. Ennek ellenére irtózatossá teljesítményt visznek véghez, lekötnek 47 ellenséges hadosztályt. Dél-Olaszország, sőt csak a csizma orrának vagy sarkának megszállása megnyitná az utat az Adriai-tengerhez, és lehetővé tenné számunkra, hogy egész hajórakományokat küldjünk hadianyaggal adriai kikötőkbe, esetleg kis *commando*-csoportokat és mindenestre ügynököket. Természetesen nincsenek csapataink komolyabb hadműveletekre ebben a térségben, és öfelsege kormánya nem tervezi és nem is kívánja, hogy a Balkánon akár ebben az évben, akár a szóban forgó időszakban nagyobb haderőt vessenek be. Ennek ellenére a hazafias ellenálló csoportoknak Jugoszláviában nyújtott segítség, és felkelések szítása Albániában és Görögországban a javasolt korlátok között a legnagyobb fontosságú rendszabályok egész sorát jelentené. A mi fő hadműveleteinkkel együtt ezek befolyásolnák Törökország magatartását...”

E jegyzetek befejező részében Churchill az addigi német vereségek világméretű hatását elemzi. Ha a keleti arcvonalon a németek nem támadnának, akkor ezt majd az oroszok teszik. Számukra kedvezőbbek a feltételek, mint az előző évben. Éppen ezért valószínűtlen, hogy a németek Szicília birtokáért nagy csatát vívnának, és nagyobb erőket küldenének Dél-Olaszországba.³⁷

A következő ülésen, május 31-én ismét a Szicília utáni lehetőségek és teendők álltak a vita középpontjában. Churchill ismét sürgette a döntést az általa javasolt olaszországi partraszállásról, Marshall tábornok viszont nem volt hajlandó végleges állásfoglalásra, a németek várható reagálásának ismerete nélkül.

Churchill szenvedélyesen szállt síkra Olaszország kikapcsolása és Róma elfoglalása mellett. Bejelentette, hogy szükség esetén további nyolc brit hadosztályt küld ide, és a szükséges hajótér biztosítása érdekében hajlandó csökkenteni Nagy-Britanniában a fejadagokat. A hadsereg nem maradhat tétlenül, és ő ennek megelőzésére „kétségbeesett lépésektől nem riadna vissza”.

Marshall tábornok erre azt válaszolta, hogy ő nem az Olaszország kikapcsolására Washingtonban vállalt kötelezettségek ellen érvel, de alá akarja húzni, hogy a Szicília meghódítása után követendő stratégia megállapításánál a legnagyobb elővigyázattal kell eljárni.

A brit miniszterelnök kívánságára Eden külügyminiszter ismertette a török problémát. Megállapította, hogy Olaszország kikapcsolása jelentősen előmozdítaná Törökország belépését a háborúba. Törökország sokkal hajlandóbbnak mutatkozik erre — mondotta —, ha „csapataink elérték a Balkán térségét”. Churchill természetesen egyetértett külügyminiszterével — másfelől az is nyilvánvaló, hogy a brit külügy-

³⁷ Churchill: IV/2. 459. s. köv. o.; ugyaninnen idéz — kihagyásokkal — Bryant: 599/600. o. — Commandók: általában kislétszámú, kiválasztott katonákból felállított különleges (partraszálló) osztagok. Feladatuk szabotázsakciók végrehajtása és zavarkeltés az ellenséges vonalak mögött.

miniszter egy nemzetközi értekezleten nem mondhatott olyasmit, amit előzőleg nem egyeztetett a miniszterelnökkel. Churchill itt mégis közbevágott, mert attól tartott, hogy Eden kijelentése „hibás gondolatokat” eredményezhet az amerikaiaknál. A konferencia jegyzőkönyve szerint: „A miniszterelnök közbeszólt, hogy nyomatékosan kijelentse, sem most, sem a legközelebbi jövőben nem támogatja egy hadseregnek a Balkánra küldését.”

Talán nem felesleges megjegyezni: Churchill idézett, és ez előtt a május 31-i ülés előtt a résztvevők között körözött „keret-jegyzetei”-ben arról volt szó, hogy a brit kormány nem kívánja „nagyobb haderő” bevetését a Balkánon. Churchillnek ebből a május 31-i, Eden fogalmazását kijavító közbeszólásából kiderül, hogy egy *hadsereget* nem akart a Balkánra küldeni. Nem akart egy egész hadsereget odaküldeni, de sem a „keret-jegyzetek”-ben, sem most nem állította, hogy egyáltalán nem szándékozik odaküldeni hadseregnél *kisebb* erőt.

Churchill emlékiratai szerint, közbeszólása után Eden megerősítette, hogy nem is lesz szükség egy hadseregnek a Balkánra küldésére; a törökök nyomban kedvezően reagálnak, amint a szövetségesek közvetlenül fenyegetnék a Balkánt.³⁸

A második világháború történetére vonatkozó német történeti irodalomból — sem az okmányközlésekből, sem a feldolgozásokból — ez ideig nem állapítható meg kellő részletességgel, hogy milyen értesüléseket szerzett a német vezetés a casablancai, a washingtoni és az algíri konferenciáról. Azt viszont pontosan tudjuk, milyen gondot jelentett a németeknek az észak-afrikai vereség után egy esetleges brit —amerikai partraszállás veszélye, pontosabban: ennek csak *feltételezése* a Földközi-tenger keleti részében, mindenekelőtt a Balkánon.

Líbiában és Tuniszban még javában folytak a harcok, amikor 1942. december 12-én, Hitler rastenburgi főhadiszállásán a déli helyzetmegbeszélésen Jodl jelentette, hogy egy bizalmi embertől híreket kaptak lehetséges angol hadműveletekről a Földközi-tenger keleti részében. A hír szerint a szövetségesek Kréta és az Égei-szigetek ellen nyomulnának előre, mégpedig Ciprus, Szíria vagy Egyiptom területéről. Az ügynek szerint Kréta elleni angol támadás 1943 tavaszán rendkívül valószínűtlen, mivel az ehhez szükséges szállítóhajókban hiány van, illetve ezekre a 8. Brit Hadsereg ellátásához van szükség.

Jodl jelentése közben Hitler megjegyezte, hogy ő sem hisz egy Kréta elleni támadásban, majd — szokása szerint — hosszan fejtegette álláspontját. Kréta birtokba vételéhez 60—70 000 ember partraszállítására lenne szükség,³⁹ ennyi embert kis hajókon nem lehet odaszállítani. — A helyzetmegbeszélés jegyzőkönyve szerint végül is egyetértettek abban, hogy 1943 tavaszáig ilyen támadástól nem kell tartani, de Hitler

³⁸ Churchill: IV/2. 468. s. köv. o.; a Balkánra vonatkozó rész 469/470. o.

³⁹ Krétát, amelyet 1941 májusában 42 640 brit és görög katona védett, kb. 22 ezer német foglalta el. L. *Karl Gundelach*: Der Kampf um Kreta 1941, a *H. A. Jacobson* és *J. Rohwer* által kiadott *Entscheidungsschlachten des zweiten Weltkrieges* c. kötetben. Frankfurt am Main, Verlag für Wehrwesen Bernard und Graefe, 1960. 131., illetve 114. o.

még az év vége előtt kiadta már említett 47. számú, legmagasabb titkossági jelzéssel ellátott utasítását.⁴⁰

A Balkán problémája legközelebb Hitler Wilhelm Keitel vezértábornaggyal, a Wehrmacht főparancsnoksága (OKW) főnökével⁴¹ 1943. május 19-én Wehrmacht főparancsnoksága (OKW) főnökével 1943. május 19-én Berlinben, a birodalmi kancellária épületében folytatott megbeszélésében került elő. A megbeszélést Hitler ezzel kezdte:

„Az utóbbi napokban és különösen az utolsó éjjel még egyszer nagyon átgondoltam, milyen következmények lépnének fel egyáltalán, ha elveszítenénk a Balkánt, és nincs kétség, hogy ezek rendkívül súlyosak lennének.” Keitel, aki mindig és mindenben egyetértett Hitlerrel, szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy súlyosabb eset állna elő, mintha Olaszország felől kellene lezárni valahol az arcvonalat. A kérdés szörnyen nehéz, mivel a szerb, a román és a magyar térségről van szó.

Hitler szerint megrázkódtatásoktól kellene tartani szövetségeik között, elvesztenék a román olajmezőket, a bauxit- és a krómlelőhelyeket, továbbá rezet is. „Ilyen körülmények között — folytatta — mégis szükségesnek tartom, hogy előrelátóan még egy további intézkedést tegyünk a Peloponnészosz elleni esetleges támadás ellen. Oda most egy hadosztályunk útban van, a légierő-tábori-hadosztály. Nincs ott páncélos-hadosztályunk.” Ezért oda, tehát Görögországba kell irányítani egy páncélos-hadosztályt.

Ezt követően Warlimont altábornagy, valamint Walter Buhle altábornagy — aki 1942. január közepe óta Keitel mellett a szárazföldi csapatok törzse főnökének tisztét töltötte be —, bekapcsolásával hosszasan megvitatták, hogy melyik páncélos-hadosztályt vezényeljék Görögországba, és milyen egyéb erőket. Végül az 1. páncélos-hadosztály mellett döntöttek. Ennek szükségességét Hitler azzal indokolta, hogy a szövetségesek nyugaton nem tudnak támadni, „minden nagyon erősen ki van építve. Ha valahol támadni akarnak, akkor csak Olaszországban támadnak, és természetesen a Balkánon. A Balkán veszélyes. Ez így is van: mindent tekintetbe kell venni. Ha valami Törökországban történnék, és úgyis keletről kell erőket elvonnunk, akkor ott nekem csak egy tartalékom van, a bolgárok.”⁴²

A szóban forgó 1. páncélos-hadosztály ebben az időben az egyik legjobban feltöltött német páncélos-hadosztály volt. A szovjet arcvonalon 1942-ben elszenvedett súlyos veszteségek után kivonták onnan, és 1943 januárjától nyugaton feltöltötték és kiegészítették.⁴³ Görögországba szállításához 133 vasúti szerelvényre volt szükség. Warlimont altábornagy a május 20. vagy 21-i déli helyzetmegbeszélésen azt jelentette

⁴⁰ A helyzetmegbeszélés töredékét közli Heiber: Lagebesprechungen 71. s köv. o. — Jodi jelentése 112. s köv. o.

⁴¹ Keitel funkciójáról az irodalomban a legkülönbözőbb pontatlanságok olvashatók, pl. az, hogy vezérkari főnök volt. Tisztsége: Chef des OKW, tulajdonképpen a hadügyminiszterének felelt meg, egyébként mindenben vakon szolgálta Hitlert. Közvetlen munkatársai szerint voltaképpen irodafőnök volt. L. Warlimont: Hauptquartier, 29/30. o.; pályafutására Keilig: 211/160. o. és Heiber: 37. o.

⁴² Heiber: 205. s köv. o.; Hitler a Balkánról 219. o.

⁴³ Az 1. páncélos-hadosztályra Müller-Hillebrand 310. o.; a hadosztály részletes története Rolf Stoves: 1. Panzer-Division 1935–1945. Chronik einer der drei Stamm-Divisionen der deutschen Panzerwaffe. Bad Neuheim, Podzun Verlag, 1961. Az újrafelállítás 411. s köv.; a hadosztály Görögországban 415. s köv. o.

Hitlernek, hogy a hadosztály részei június közepétől érkeznek be a Peloponnészoszra.⁴⁴

Heinz Guderian vezérezredes, 1943. február 20. óta a német páncélos csapatok szemlélője,⁴⁵ „furcsa ötlet”-nek tartotta az 1. páncélos hadosztály, a német vezetés „legerősebb tartaléka” Görögországba szállítását. Ezért azt javasolta, hogy a görögországi terep jellege folytán alkalmasabb lenne oda egy hegyivadász hadosztály. Keitel erre azt válaszolta, hogy ilyen hadosztálynak nagy mennyiségű nyerstakarmány kell (ti. a máhásállatoknak), és ez túlságosan sok szállítóteret venne igénybe. „Ezzel szemben tehetetlen voltam... — írja Guderian... Az 1. páncélos hadosztály nemsokára keservesen hiányzott nekünk Oroszországban.”⁴⁶

Csapatoknak a Balkánra irányítása mellett a német vezetés szükségesnek látta külön utasítással szabályozni „a parancsnoklást és a védelmet a délkeleti térségben”. Ilyen címmel adta ki az OKW Hitler aláírásával 1943. július 26-án a 48. sz. utasítást. Ennek I. pontja helyzetelemzés:

„Az ellenséges rendszabályok a Keleti-Földközi-tengeren, összefüggésben a Szicília elleni támadással, várhatóvá teszik partraszálló hadműveletek közeli kezdetét az Égei-tenger záróarcvonala ellen a Peloponnészosz—Kréta—Ródosz vonalban, továbbá a görög nyugati tengerpart és az előtte levő szigetek ellen.

Az ellenséges hadműveleteknek Sziciliáról a dél-olasz szárazföldre való áttérjedése esetén is számolni kell az Adriai-tenger keleti partja elleni előretöréssel az Otrantói-szorostól északra.

Az ellenséges vezetés terveit ezenkívül az általa a délkeleti térség belsejében növekvő mértékben tervszerűen irányított bandamozgalomra alapozza.

Törökország semleges magatartása jelenleg kétségen kívül áll, de továbbra is megköveteli a szükséges figyelmet...”

Az utasítás a továbbiakban a parancsnoklási viszonyokat, az alárendelést, az egyes csapatok elhelyezését és feladatát szabályozza. Nem sokkal később, augusztus 3-án és 8-án Keitel aláírásával ezt az utasítást két rendelkezés egészítette ki. Az egyik az eddig olasz erők által megszállt területek átvételének esetére intézkedett, a másik az „F” hadseregcsoport Belgrádban székelő főparancsnokát, Maximilian Freiherr v. Weichs vezértábornagyot bízta meg az egész délkeleti térség hadműveleti vezetésével. Az „E” hadseregcsoportot alárendelték az „F” hadseregcsoportnak és jelezték, hogy hamarosan a Balkánra szállítják a szovjet arcvonláról a 2. Német Páncélos Hadsereget.⁴⁷

⁴⁴ A helyzetmegbeszélés szövege annyira töredékesen maradt fenn, hogy keletkezésének időpontja sem állapítható meg teljes pontossággal. Heiber: 238. s köv. o.; Warlimont jelentése 243. o.

⁴⁵ Guderian kinevezésére l. Hubatsch idézett összefoglalóját a német hadvezetéséről a KTB/OKW III. kötetében, 1577/1578. o. és Heinz Guderian: Erinnerungungen eines Soldaten. Neckargemünd, Kurt Vowinckel Verlag, 1960. 4. kiad. 259. s köv. o.

⁴⁶ Guderian: 281. o. Az utasítás szövegét l. Hubatsch: Hitlers Weisungen 218. s köv. o.; a kiegészítések 223/224., illetve 224. s köv. o. — Az „F” és „E” hadseregcsoportra Müller-Hillebrand: 276. o.

⁴⁷ Az utasítás szövegét l. Hubatsch: Hitlers Weisungen 218. s köv. o.; a kiegészítések 223/224., illetve 224. s köv. o. — Az „F” és „E” hadseregcsoportra Müller-Hillebrand: 276. o.

Lothar Rendulic osztrák származású gyalogsági tábornok — a kurszki csatában a XXXV. német hadtest parancsnoka — augusztus 5-én parancsot kapott, hogy jelentkezzék Hitler rastenburgi főhadiszállásán. Itt Hitler közölte vele, hogy a 2. páncélos hadsereg átkerül a keleti arcvonalról a Balkánra, és hadseregparancsnokká őt nevezte ki.⁴⁸

Ezt követően Rendulic Bécsen és Zágrábon át augusztus 24-én Belgrádba érkezett és megkezdte a hadseregparancsnokság átvételét, továbbá terveinek kidolgozását. Saját ismeretei és a különféle tájékoztatás alapján úgy látta, hogy a Balkánon az első problémát a partizánok, a másodikat pedig az ottani olasz csapatok jelentik, ez utóbbiak Olaszország háborúból való kilépésének pillanatától. A Balkánon az olasz „Kelet” hadseregcsoport csapatai tartózkodtak, a hadseregcsoport főparancsnoka Tiranában székelt. Az olasz kiugrás esetén e csapatokat le kellett fegyverezni, ami nagyon nehéz vállalkozás volt, mivel Rendulic szerint — mint emlékirataiban rendkívül erős túlzással állítja — a németekkel szemben harminc-, sőt helyenként negyvenszeres túlerőben voltak!

Külön kitér Rendulic egy esetleges brit—amerikai partraszállás lehetőségére is. A jugoszláv tengerparton könnyen lehetett volna nagy hídfőket létrehozni és megtartani. „Pusztán egy ilyen hídfő létrehozásának is, további partraszállási szándék nélkül, a legnagyobb horderejűnek kellett lennie a balkáni helyzetre és a német hadvezetésre. Tudtuk, hogy Winston Churchill a casablancai konferencián 1943 januárjában nagy temperamentummal képviselte a balkáni partraszállás követelését. Csak a háború után vált ismertté, hogy ettől a tervtől Marshall amerikai tábornok tudta, nagy erőfeszítéssel, eltávolítani.”

Rendulic szerint nem lehetett megérteni, miért választották a szövetségesek a Balkánon át való előretörés helyett a hónapokon át tartó, veszteségteli harcokat a keskeny olasz félszigeten, és végül a partraszállást a döntő térségektől távoleső francia tengerparton.⁴⁹

Rendulic tehát katonai okokkal indokolja, hogy szerinte Szicília elfoglalása után a szövetségesek támadása főirányának a Balkánon keresztül kellett volna Németország ellen irányulnia. Hasonló következtetésre jut, de politikai indoklással az OKW hadműveleti naplójának 1943. évi anyagát összeállító és magyarázó Walter Hubatsch is. Hubatsch abból indul ki, hogy a háborúban a fordulatot valamennyi arcvonalon az 1943-as év hozta meg. Ebben az évben vált Anglia olyan tényezővé, mellyel a német hadvezetésnek számolnia kellett. A németek előtt akkor még rejtve maradt, milyen mértékben kötődött Nagy-Britannia az Amerikai Egyesült Államokhoz, és mennyire kellett tekintettel lennie a Szovjet Szövetségesére. „Churchill ismert antibolsevista beállítottságának megfelelően el lehetett volna várni, hogy Anglia Szovjet-Oroszországgal szemben biztosítani fogja befolyását a Balkánon, ahol Jugoszláviában, Görögországban, Romániában és Magyar-

⁴⁸ Lothar Rendulic: Gekämpt, gesiegt, geschlagen. Wels-München, Verlag „Welsermühl”, 1957. 148., 151., 155. s köv. o.

⁴⁹ Rendulic: 157. s köv.; 167—168. o.

országban nem csekély szimpátiával rendelkezett. A támadás a Balkánon, amely Németországot nagyon érzékenyen érte volna, elmaradt — Anglia következményekben egyik leggazdagabb hibás döntése a második világháborúban.”⁵⁰

Rendulic katonai, Hubatsch pedig politikai megfontolások alapján nem kevesebbet állít, mint azt, hogy ha Nagy-Britannia valamikor 1943 nyarának második felében, vagy őszének elején partraszállt volna a Balkánon, akkor

1. ez a partraszállás feltétlenül sikeres lett volna;
2. a sikeres partraszállás után minden további nélkül lehetett volna folytatni a támadást, közvetlenül Németország ellen.

A harmadik, Hubatschnál szereplő következtetést, hogy ti. ilyen támadással Anglia a háború utáni népi demokratikus fejlődést az említett országok többségében legalábbis befolyásolhatta volna, mostani vizsgálódásunkban nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk, mert egy ilyen fejlődésnek a háború utáni bekövetkeztét legkevésbé Churchill látta előre.

Ezt az utolsó mondatot eredetileg így akartam befejezni: döntésének meghozatalakor. Másképpen fogalmazva: Churchill olyan döntést hozott, hogy 1943-ban nem szállnak partra a Balkánon. Mint láttuk, ő egy *esetleges* balkáni partraszállás tervével csak májusban, a washingtoni értekezleten hozakodott elő, de ebben saját vezérkari főnökei sem támogatták, az amerikaiak pedig kimondottan ellenezték a tervet. Így aztán Algírban már nem említette újra; egyenesen tiltakozott az ellen, hogy ő hadsereget akarna partra tenni a Balkánon.

Végeredményben tehát nem Churchill, még csak nem is a brit kormány vagy vezérkar *döntött* úgy, hogy elmarad a balkáni partraszállás, hanem ilyen terv *komoly formában* nem is merült fel az 1943. július 10-én megkezdődött szicíliai partraszállás előtt.

Sziciliától Teheránig

A Szicília elleni brit—amerikai támadás megtervezése, előkészítése és végrehajtása nagyszabású vállalkozás volt. A hadművelet több mint 2000 szállítóhajót követelt, ezeket 1200 hadihajó, köztük nyolc csatahajó és két repülőgéphordozó biztosította. A csapatok létszáma 160 000 főre rúgott, 1800 löveggel, 600 harckocsival és 14 000 egyéb járművel. Még egy adat: az előkészítés időszakában a szövetségesek légierejének 267 százada — ebből 146 amerikai és 121 angol — szüntelenül bombázta a katonai létesítményeket, repülőtereket és közlekedési eszközöket, mégpedig nemcsak Szicilián és Olaszországban, hanem a Földközi-tenger egész német—olasz megszállta térségében.⁵¹

⁵⁰ KTB/OKW III. 1511. o.

⁵¹ *Winston S. Churchill: Der Zweite Weltkrieg*. V. köt. Der Ring schliesst sich. 1. könyv. Italien kapituliert. Bern, Alfred Scherz Verlag, 1952. 33. s. köv. o.; *Bryant: 627. s. köv. o.* (Bryant szövege); *Montgomery: Memoiren 198. s. köv. o.*; *Patton: Krieg 37. s. köv. o.*

A partraszállást igen heves harcok követték, az olasz csapatok gyengébben, a németek keményebben ellenálltak, de az örökké tevékeny Churchillt már a további tervek foglalkoztatták. Július 16-án hosszabb táviratban fejtette ki Jan Christian Smuts tábornagynak, Dél-Afrika miniszterelnökének a helyzetet és főleg elképzeléseit. Szerinte Roosevelt ugyanúgy gondolkodik, mint ő, és Eisenhower szintén, majd így folytatja: „... Semmilyen körülmények között nem fogom túrni, hogy a hatalmas brit és brit ellenőrzés alatt álló hadseregek a Földközi-tenger térségében tétlenül maradjanak...

A Balkánon a helyzet ugyancsak nagy reményekre jogosít; küldöm Önnek a közel-keleti főhadiszállás jelentését, mely szerint az olasz fegyveres erők az összeomlás szélén állnak. Nekünk nemcsak el kell foglalnunk Rómát és előnyomulnunk Olaszországban ameddig csak lehet, jobb kezünket nyújtanunk kell a Balkánon a hazafiaknak is. Mindez a legszebb reményeket ébreszti, feltéve, hogy az alkalomnak megfelelően nagyvonalúan cselekszünk. Meg vagyok győződve a jó eredményről és semmitől sem fogok visszariadni, hogy elnyerjem szövetségeseink hozzájárulását. Ha nem, van elegendő erőnk, hogy egyedül cselekedjünk.”⁵²

Július 10-én kezdődött Szicília meghódítása, július 25-én megbuktatott Benito Mussolini és Pietro Badoglio tábornagy kapott megbízást új kormány megalakítására. Az így előállott helyzetet Brooke a gyümölcsszedés időszakához hasonlította életrajzi jegyzeteiben, és elképzelései helyességének igazolását látta az olaszországi fejleményekben. Olaszország kiutat keresett a háborúból, a Balkánon a partizánok a sikerek folytán fokozták tevékenységüket. Európa egyetlen nagy stratégiai arcvonal volt, a németek csapataikat a veszély nagysága szerint kényszerültek elosztani. Franciaországban a Csatorna partját kellett őrizniük, Norvégiában és Dániában féken tartani a lakosságot, keleten fékezni a szovjet hadseregek rohamát, lefogni a nyugtalan Balkánt, végül tartani Olaszországot és védeni Dél-Franciaországot.

Brooke szerint a szövetségesek olaszországi tevékenységének növelése német csapatokat von el a francia tengerpartról; csökkenése viszont lehetővé teszi a németeknek, hogy erősítést szállítsanak a Csatornához.

„Vitáimban Marshallal sohasem tudtam őt rábírní annak belátására, milyen szoros volt a kapcsolat a különböző német arcvonalak között. Szemében minden egyes arcvonal inkább külön háború volt: egy orosz háború, egy földközi-tengeri háború és egy minél gyorsabban megindítandó háború a Csatornánál... Egyébként meg kell vallanom, hogy Winstonban nem rendelkeztem nagy támasszal Marshallal szemben. Ellenkezőleg. Marshallnak páni félelme volt Winston Balkán- és Dardanella-kalandjaitól, és állandóan tartott ilyen veszélyektől, akkor is, ha fenn sem álltak.”⁵³

⁵² Montgomery: El Alamein 128. s köv. o.; Churchill táviratát l. Churchill: V/1. 48/49. o.

⁵³ Brooke életrajzi jegyzetei 1943 júliusára vonatkozóan Bryant: 648/649. o.

Roosevelt és Churchill jelentős reményeket fűzött Mussolini bukásához. Július 26-án a brit miniszterelnöknek küldött táviratában az amerikai elnök egy esetleges olasz fegyverszüneti kérésre adandó választ körvonalazta. Ragaszkodnunk kell ahhoz, közölte Roosevelt, hogy „Olaszország egész területét és közlekedési eszközeit felhasználhassuk a németek ellen északon és az egész Balkánon, valamint mindenfajta repülőteret”.

Churchill még aznap este megfogalmazta a választ amerikai kollégájának. Hivatkozva Roosevelt táviratának fenti részére, kifejtette; az olaszoknak feltétlenül át kell adniuk Szardíniát, Dódekanészoszt, Korfut és minden flotta- és légi támaszpontot az olasz szárazföldön. A Korkzikán, a francia Rivierán és a Balkánon (Jugoszláviában, Albániában és Görögországban) levő olasz fegyveres erőket ki kell onnan vonni, vagy ezeknek le kell tenniük a fegyvert.

Olaszország birtokbavétele — hangsúlyozza Churchill — azért is szükséges, mert területéről légitámadásokat lehet intézni Dél- és Közép-Németország ellen. Ily módon meg lehet kerülni a nyugaton kiépített német léghárító rendszert, és a hadianyaggyártás olyan bázisait is el lehet érni, ahová Nagy-Britanniából eddig a bombázók nem jutottak el. „Sürgőssé válik, hogy az Adrián át tengeri úton ügynököket, *commandókat* és utánpótlást vigyünk Görögországba, Albániába és Jugoszláviába. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Balkánon 15 német hadosztály van, köztük 10 motorizált. Ennek ellenére egyáltalán nem valószínű, hogy a németeknek vissza kell vonulniuk északra a Szávához és a Dunához, és ezzel szabadjára engedni Görögországot és más megkínzott országokat, ha mi uraljuk az Appennin-félszigetet és az Adriát, és az olasz hadseregek a Balkánon vagy megkezdték a visszavonulást, vagy letették a fegyvert.”

Mussolini bukásának és Olaszország fegyverletételének hatását Bulgáriára, Romániára és Magyarországra még nem lehet felbecsülni. Törökországra a legerősebb nyomást lehet gyakorolni.⁵⁴

Churchillnek a Balkánra vonatkozó reményei, legalábbis az ottani olasz csapatokat illetően, nem voltak alaptalanok. Brooke naplójának augusztus 2-i bejegyzése szerint jelentések érkeztek, hogy az olaszok a görög szigeteken, Krétán és a Balkánon készek letenni a fegyvert. Ugyanezen híreket Churchill már úgy értelmezte, hogy az olaszok Krétán és Ródoszon ellenállhatnak a németeknek, így erőegyensúly alakulhat ki. Ez esetben feltétlenül segíteni kell nekik, és biztosítani kell a lakosság támogatását is.⁵⁵

1943. augusztus 5-én Rooseveltnek küldött, az olaszok iránti eljárást részletező táviratában Churchill számos lehetőséget vetett fel. Egyebek között:

„Ha mi Németországot nem tudjuk a Balkánon keresztül azonnal megtámadni, és ezzel a németek kivonulását Olaszországból elérni,

⁵⁴ Roosevelt táviratát közli Churchill: V/1. 70. o.; a válasz uo. 71. s. köv. o.

⁵⁵ Bryant: 652. o.; Churchill 1943. augusztus 2-i utasítása Ismay tábornoknak, a vezérkari főnökök bizottsága részére Churchill: V/1. 238. o.

partra kell ott [ti. Olaszországban — B. J.] szállnunk, minél korábban, annál jobb...⁵⁶

Egy későbbi — augusztus 16-i — táviratában javasolta Rooseveltnek: tekintsék potenciális szövetségesnek azokat az olasz csapatokat, amelyek együttműködnek a Balkánon „harcoló különféle partizáncsoportokkal”, ha ellenállnak a németeknek és vérüket ontják.

Két nappal később, augusztus 18-án Roosevelt és Churchill megküldte Eisenhowernek az olaszokkal való tárgyalás feltételeit tartalmazó utasítást. Ennek egyik pontja szerint elő kell készíteni a balkáni olasz csapatoknak a tengerpartra vonulását, ahonnan a szövetségesek — ha lehetséges — majd Olaszországba szállítják őket.⁵⁷

Az 1943 augusztusára kialakult helyzetben tehát lehetőség és tenni-való akadt bőven, ezért elhatározták egy újabb, ebben az évben már harmadik brit—amerikai konferencia megtartását, Roosevelt javaslatára a kanadai Quebecben. Churchill és több mint 200 főnyi kísérete ismét a Queen Maryn hajózott át az Atlanti-óceánon. A főként politikusokból és katonákból álló nagyszámú kíséretre szükség volt, mivel a konferencia tárgyköre magában foglalta a földközi-tengeri hadjáratot, a Csatornán 1944-re tervezett átkelés előkészületeit, továbbá a távolkeleti hadszíntér problémáit, ezen belül Nagy-Britannia részvételét a Japán elleni háborúban.

Az óceánjáró augusztus 5-én indult, s a Halifaxba 9-én történt befu-tásáig tartó időt most is munka töltötte ki. A brit vezérkari főnököknek a hajón tartott egyik legelső ülésén az a téma szerepelt, hogyan tudnák elfogadtatni a Földközi-tengerre vonatkozó terveiket amerikai kollégáikkal. Brooke álláspontja: „Maradéktalanul ki kell kapcsolnunk Olaszországot, kihasználni a jelenlegi helyzetet, Olaszországból megszállni annyit, hogy bombázni tudjuk Dél-Németországot és Olaszország leverésével kényszerítsük a németeket, hogy csapatokat vonjanak el Oroszországból, Franciaországból és a Balkánról. Ha Olaszországhoz szögezzük a németeket, nem lesz elegendő erejük többi arcvonalukra.”

Brooke bizonyosra vette, hogy ez így egyszerű és érthető lesz az amerikaiaknak is. Ezek azonban másként gondolkodtak, mint az az augusztus 8-án a washingtoni brit missziótól a Queen Maryra Brooke-nak érkezett táviratából kitűnt. A britek értesülése szerint az amerikaiak elhatározták, hogy „a franciaországi partraszállás és a burmai hadjárat előkészületeit Olaszország kikapcsolásának terhére gyorsítják meg...”

Emögött az elképzelés mögött, mint Brooke a brit katonai misszió tagjaival augusztus 11-én Quebecben folytatott beszélgetés alapján megállapította, elsősorban King tengernagy állott. Az amerikai flotta vezérkari főnöke a csendes-óceáni beállítottsága miatt ellenez szinte minden európai hadműveletet. „Ezenkívül Marshall még mindig meg

⁵⁶ A távirat szövegét l. Churchill: V/1. 117. s köv. o.

⁵⁷ Az augusztus 16-i távirat Churchill: V/1. 122/123. o.; utasítás Eisenhowernek uo. 124/125. o.

van sértve, mert elutasítottuk tervét a Csatornán 1942-ben való átke-
lésre.”⁵⁸

Érdekesen tükröződik az amerikai álláspont abban az emlékiratban, amelyet augusztus 10-én, éppen Churchillék Quebecbe érkezésének napján nyújtott át Henry L. Stimson amerikai hadügyminiszter Rooseveltnek. Stimson júliusban Angliában járt, és a brit politikai és katonai vezetőkkel folytatott megbeszélései és személyes tapasztalatai alapján nagyfokú bizalmatlanság alakult ki benne azok hadászati elképzeléseivel szemben.⁵⁹

Stimson szerint remélni sem lehetett a Csatornán való átkelést és a németekkel való szembekrülést, ha a főparancsnok angol lesz. „Churchill miniszterelnök és birodalmi vezérkarának főnöke nyíltan szembenáll ezzel a tervvel...”

Az amerikai vezérkari főnökök úgy vélik, hogy Németországot csak akkor lehet tényleg megvérsni, ha az amerikai és az angol nemzet hatalmas erőforrásait, az óriási légi fölény kihasználásával tömegesen bevetik. Az angolok véleménye ezzel szemben az, hogy „Németországot csak Észak-Olaszországban, a Földközi-tenger keleti részében, Görögországban, a Balkánon, Romániában és más csatlós országokban végrehajtott felmorzsoló akciók sorával lehet legyőzni...”

Ideje, hogy Amerika átvegye a vezetést az európai háborúnak e küszöbönálló szakaszában. — A hadművelet vezetését Marshall tábornokra kell bízni.⁶⁰

A két vezérkar első közös ülésén, augusztus 14-ének délelőttjén, az amerikaiak — írja Bryant —, „bár barátságosak voltak, de merev-
vebbek, mint valaha”. Az amerikai vezérkari főnökök bizottsága elnökének, Leahy flottatengernagynak emlékiratai szerint „Marshall tábornok egész határozottan nyilatkozott az ellen, hogy lekössük magunkat a Földközi-tenger térségében. King tengernagy elhatározta, hogy a Csendes-óceánon olyan sürgősen szükséges hadihajókból egyetlen egyet sem enged át semmiféle, brit szövetségeseinktől előnyben részesített területre. Az angolok ragaszkodása a hadműveletek kiterjesztéséhez, enyhén szólva, nagyon undiplomatikus kijelentésekre ingerelte Kinget.”⁶¹

Brooke naplójából és jegyzeteiből, nemkülönben Bryant összekötő és magyarázó szövegéből eléggé kitűnik, mennyire heves légkörben folyt a vita Quebecben a két vezérkar tanácskozásain. Ez még akkor is nyilvánvaló, ha tekintetbe vesszük, hogy Bryant, elismerve a kétféle felfogás homlokegyenest ellenkező voltát, kommentárjaiban inkább tompította, mintsem kiemelte az ellentéteket. Bryant elismeri: Marshall és King hallani sem akart arról a brit javaslatról, hogy a Földközi-tenger térségében álló csapatokat a német tartalékok Fran-

⁵⁸ Churchill: V/1. 82. s köv. o.; Bryant: 653. s köv. o.; Brooke 1943. augusztus 6., 8. és 11-i naplórészletei Bryant: 656., 658. és 660. o.

⁵⁹ Stimson látogatására l. Bryant: 638. s köv. o.; az emlékirat szövegét ugyancsak Bryant közli 663. s köv. o.

⁶⁰ Bryant: 663. és 664. o.

⁶¹ Uo. 66. o.; ugyanő idézi Leahyt is, 666/667. o.

ciaországból Olaszországba és a Balkánra való átkényszerítésére kell felhasználni.⁶²

1943. augusztus 15-ét Brooke „sötét és kellemetlen nap”-nak nevezi naplójában. A brit vezérkari főnökök ülése után Churchill közölte vele, hogy Roosevelttel kívánságára az invázió főparancsnoka Marshall tábornok lesz, holott előzőleg ezt a tisztséget Churchill ismételten is neki ígérte. 14.30-kor kezdődött meg az amerikaiakkal „egy rendkívül kellemetlen ülés, amelyen semmi sem született. Egyszerűen nem sikerült világossá tennem Marshall előtt a Csatornán való átkelés és az olaszországi hadműveletek kapcsolatát és kölcsönhatását. Teljesen lehetetlen érvelni előtte, mivel hadászati problémát egyáltalán nem tud felfogni. Még... a Csatornán át tervezett invázióra kidolgozott hadászati terveket sem tanulmányozta, és ezért nincs abban a helyzetben, hogy a nehézségeket és követelményeket egyáltalán felmérje. Az egyetlen, amivel elő tudott hozakodni, az a fenyegetés volt, hogy az amerikai csapatlétszámot Angliában egy kis hadtestre csökkenti, ha kitartunk álláspontunk mellett és az egész hadviselést átirányítja Japánra...”

Brooke e soraiban több dolog tükröződik. A brit vezérkari főnökök bizottságának elnöke pályafutása megkoronázásának tekintette, hogy az Európában partraszálló brit—amerikai csapatok főparancsnokaként térhet vissza abba a Franciaországba, ahonnan az 1940-es vereség alkalmával hadtestparancsnokként kellett elmenekülnie. Ez a lehetőség esett most kútba, mert Churchill politikai okokból beleegyezett abba, hogy az invázió főparancsnoka amerikai legyen. Miniszterelnöke érvelését Brooke kénytelenségből elfogadta ugyan, de nem értett vele egyet. Azt azonban neki is látnia kellett, hogy az amerikaiak nemcsak anyagi-technikai eszközökben vannak fölényben velük szemben, hanem Európában (és másutt) bevethető fegyveres erőik létszáma is állandóan növekszik, míg az övéké csökken.

Külön vizsgálatot érdemelne Brooke és általában a brit katonai vezetés, kiszélesítve: a brit tisztek véleménye az amerikai parancsnokokról. Brooke naplójának egy későbbi, 1945-tel foglalkozó részéből kiténik, hogy ő egyetlenegy amerikaiáról volt, mint katonáról jó véleménynyel: MacArthur tábornokról. Marshallt, Eisenhowert és beosztottaikat Brooke-ék lenézték, katonailag nem sokra értékelték őket. Különösen sérelmesnek találták, hogy ezek az amerikai tábornokok, akik többségükben még századot sem igen vezényeltek háborús viszonyok között, most — kizárólag Amerika helyzete és ereje folytán — megelőzik őket, sőt föléjük kerülnek, holott ők az évszázados brit katonai tradíciók és két világháború katonai-vezetési tapasztalatainak birtokában messze fölöttük állnak.

A konferencián a változást végül külső ok idézte elő: augusztus 16-án megérkezett az olasz kormány közlésének híre, hogy hajlandók a szövetségesek oldalán Németország ellen harcolni; 17-én pedig befejeződött Szicília elfoglalása.⁶³ Az augusztus 16-i délutáni ülésen Brooke szót

⁶² Uo. 668. o.

⁶³ Uo. 670. és 669/670. o.; az augusztus 16-i hír *Churchill*: V/1. 122. o.; Szicília elfoglalásának befejezéséről Alexander augusztus 17-i távirata Churchillnek uo. 53. o.; l. még *Montgomery*: El Alamein 146. o.

emelt a kölcsönös bizalmatlanság ellen, majd még egyszer megmagyarázta elképzeléseit az amerikaiaknak a földközi-tengeri hadszíntérről. 24 órával később, az augusztus 17-i délutáni ülésen, amelyen csak a három brit és a négy amerikai vett részt, ez utóbbiak elfogadták a brit javaslatokat az európai hadszíntérre vonatkozóan.

A javaslatok elfogadása azonban nem jelentette Brooke teljes győzelmét. Megegyeztek abban, hogy partraszállnak Olaszországban, elfoglalják Nápolyt és Rómát, birtokukba veszik Szardínia és Korzika szigetét, lehetőség szerint a Dódekanészoszt is. Foggiában és Campagnában légi támaszpontokat építenek ki Közép-Európa bombázásához; végül az Adrián keresztül ellátják a balkáni partizánokat.

A többi tervezett kérdés, ezek között a csendes-óceáni hadszíntér problémáinak részletes megvitatása és több fontos, idevonatkozó határozat meghozatala után a quebeci konferencia augusztus 24-én befejezte munkáját.⁶⁴ Brooke néhány napos pihenő után augusztus 29-én érkezett haza és másnap már a hadügyminisztériumban dolgozott. E napon, augusztus 30-án írt naplójegyzeteiben, Quebecre visszapillantva, mindenekelőtt Churchillre panaszkodik, aki „mindent rendkívül megnehezített”. Brooke hosszan és találóan jellemzi a miniszterelnököt, kitérve zsenialitására és gyengéire.

„Talán legfigyelemreméltóbb gyengéje, hogy sohasem tud egy hadászati problémát mint egészet felismerni. Pillantása állandóan meghatározott pontra szegeződik, közben eltűnik előle az összkép többi része. Nehéz neki megmagyarázni, milyen kölcsönhatásban állnak egymással a hadszínterek. Sohasem fogja fel teljesen, hogy a lényeg: kényszerít gyakorolni a német tartalékok mozgására. Ez a gyengeség gyakran még külön súlyt kap azon tény révén, hogy az egészet egyáltalán nem akarja látni, különösen akkor nem, ha az összhelyzet valamilyen módon kérdésessé teszi azt a hadműveletet, amelyet pillanatnyilag a szívébe zárt.”⁶⁵

Ilyen „szívébe zárt” hadművelet volt Churchill számára a Földközi-tenger keleti részében, a török partok előtt fekvő Ródosz és a Dódekanészoszt többi szigetének elfoglalása. Churchillnek e szigetek birtokbavételére vonatkozó javaslatát a brit—amerikai vezérkari főnökök bizottsága még a washingtoni konferencián elfogadta. Szeptember 3-án Montgomery csapatai átkeltek a messinai szoroson; szeptember 8-án bejelentették az olasz fegyverszünetet, utána Churchill már 13-án táviratban sürgette Henry Maitland Wilson tábornokot, a brit közel-keleti főparancsnokot Ródosz szigetének olasz segítséggel történő birtokbavételére.⁶⁶

Churchill emlékiratai szerint a szóban forgó szigeteken, elsősorban Ródosz, Lerosz és Kósz-szigetén az olaszoknál számbelileg gyengébb, de az olasz kiugrásra már előre felkészült német erők is állomásoztak,

⁶⁴ *Bryant*: 671. és 674. o.; *Churchill*: V/1. 103 s köv. o.; a konferencia befejezése uo. 139. o. — a döntésekről *Bryant* összefoglalója *Bryant*: 679. s köv. o.

⁶⁵ Brooke naplója a hazatérésről *Bryant*: 684. s köv. o.; *Churchill*ről 686/687. o.

⁶⁶ A washingtoni határozatot közli *Churchill*: V/1. 135. o.; átkelés a messinai szoroson *Montgomery*: El Alamein 162. o.; az olasz fegyverszünet *Churchill*: V/1. 132/133. o.; távirat *Wilson*nak uo. 134/135. o.

az olaszokon kívül. A szigetcsoport kulcsa Ródosz volt, jó repülőterei-
vel, ahonnan brit—amerikai légiereő védeni tudta volna a többi szige-
tet és hadihajókat. „Csak a kezünket kellett kinyújtanunk, hogy az
Égei-tengert a vizen és a levegőből uraljuk. Ez azután döntő vissza-
hatást váltott volna ki Törökországban, ahol Olaszország összeomlása
mélyen hatott a kedélyekre. Az Égei-szigetek és a Dardanellák birtoka
megnyitotta volna Oroszországba a rövid tengeri utat. A veszélyes és
költséges sarki hajókaravánokra és a hosszú, fáradságos ellátási vo-
nalra a Perzsa-öblön keresztül nem lett volna többé szükség.”

Wilson tábornok megkapta Churchill utasításait, de nem a végrehaj-
táshoz szükséges erőket és eszközöket. Wilsonnak erre a célra csupán
egy dandárja volt Egyiptomban és 4 vadászrepülőezrede. Szeptember
9-én este Earl of Jellicoe őrnagy, John Rusworth Jellicoe tengernagy
fia, a brit különleges ejtőernyős ezred néhány tisztjével leugrott Ródo-
szon, hogy megkísérelje a sziget megszerzését. Ha sikerült volna egy
kikötőt és egy repülőteret birtokukba venni, hogy oda gyorsan brit
csapatokat küldjenek, akkor az olaszok rákényszeríthették volna aka-
ratukat a számbelileg jóval gyengébb németekre. A németek mégis
felülkerekedtek, és Jellicoe őrnagy csoportjának sürgősen el kellett
tűnnie.⁶⁷

Az OKW hadműveleti naplója szerint Ródosz 8000 főnyi német
helyőrségét az olasz kiugrás esetén megvalósítani tervezett rendsza-
bályok keretében eredetileg Krétára akarták szállítani, Karpathosz
mintegy 700 főnyi helyőrségével egyetemben. A német hadműveleti
napló szeptember 11-i bejegyzése szerint Ródoszon 1 brit romboló
és 2 gyorsnaszád csapatokat tett partra. A harcok folytatódtak. A 12-i
bejegyzés:

„Ródoszon 40 000 fő erejű olasz csapat letette a fegyvert. Krétán
a németbarát olaszokat német alakulatokba osztották be...”

A szeptember 13-i hadműveleti napló részletesen foglalkozik az
égei-tengeri helyzettel: „Az Égei-szigetek védelme kérdésének megíté-
léséhez az a felismerés a mérvadó, hogy a szigetek feladása esetén
ott az angolszások vetik meg a lábukat, ami nemcsak előkészület-
ként szolgálhat egy további támadáshoz, hanem közvetlen politikai
nyomásként is Törökország ellen. Törökország átállása és az Égei-átjáró
megnyitása egyidejűleg nagy segítséget jelentene Oroszországnak, mi-
vel most már a szállítmányokat a legrövidebb útvonalon lehetne vinni.
A Führer ezért elhatározta, hogy a *Peloponnészosz—Kythéra—Kar-
pathosz—Ródosz nagy záróvonalat meg kell védeni.*”⁶⁸

Az OKW hadműveleti naplója szerint ugyan felvetődik a kérdés,
milyen további erőkre van ehhez szükség, és honnan veszik ezeket, de
ugyanaz a probléma a britek oldalán is fennállt. Wilson tábornok szept-
ember 14-én jelentette Brooke-nak, hogy Ródosz német kézre került,

⁶⁷ Churchill: V/1. 237—238. o.; Wilson erőire Bryant adata, 1. *Arthur Bryant: Sieg im
Westen (1943—1946). Aus den Kriegstagebüchern des Feldmarschalls Lord Alanbrooke, Chef
des Empire Generalstabs. Düsseldorf, Droste Verlag 1960. (továbbiakban Bryant: Sieg) 55. o.;*
Jellicoe küldetése Churchill: V/1. 240. o.

⁶⁸ KTB/OKW III. 1064., 1095., 1098. és 1101. o.

az ottani olaszok harcértéke „nulla alatt áll”. Sikerült megszállni Kasz-telORIZON szigetét, küldöttségek vannak Kósz, Lerosz és Szamosz szigetén. A nap folyamán egy Spitfire-csoport repül Kószra, éjjel pedig ejtőernyőkkel gyalogságot tesznek le. Leroszra is útban van egy gyalogos különítmény. Az Égei-tengeren kalózháborút akar folytatni a német összeköttetési vonalak ellen, és bár erők hiányában nem tud rohamot intézni Ródosz ellen, mégis reméli a sziget közeli birtokbavételét.

Emlékirataiban — szószerint közölve Wilson jelentését — Churchill rezignáltan hozzáteszi: Ródosz elvesztésével kérdésessé vált az Égei-tengeren elért többi siker is. A légierő erőteljes bevetésére lett volna szükség, de Eisenhower tábornokban és törzsében hiányzott ennek belátása. Churchill szerint ez annál inkább is helytelen volt, mert a német vezetésnek nagy aggodalmat okozott a délkeleti szárnyon jelentkező „halálos fenyegetés”. Churchill hivatkozik egy szeptember 24-i Hitlernél tartott helyzetmegbeszélésre, amelyen a német szárazföldi erők és a haditengerészet képviselői sürgették Kréta és más égei-szigetek kiürítését, amíg ez lehetséges. Korábban az előretolt támaszpontok birtokbavétele a támadó hadműveletek vezetését szolgálta, most azonban más a helyzet. Megtartásuk csak ember- és hadianyag-vesztéseget eredményez — ezek hiányoznak majd a szárazföldi védelménél. Hitler túltette magát ezeken a tanácsokon, és kijelentette, hogy a kiürítést — elsősorban Krétára és a Dódekanészoszra vonatkozóan — az ebből adódó politikai következmények miatt nem rendelheti el. „Törökország és délkeleti szövetségeseink magatartását egyedül erőnkbe vetett bizalmunk határozza meg. A szigetek feladása rendkívül kedvezőtlen benyomást váltana ki.”⁶⁸

Churchill, hivatkozva erre a szeptember 24-i német helyzetmegbeszélésre, és idézve Hitler szavait, hozzáteszi: „A későbbi események igazolták ezt az elhatározását, hogy harcol az Égei-szigetekért. Ezen a mellékhadszíntéren Hitler nagy költségek nélkül gazdag aratást zsebelt be stratégiai főhelyezete számára. A Balkán vonatkozásában tévedett. Ami az Égei-tengert illeti, igaza volt.”⁷⁰

A brit vezetés eleve meg sem próbálkozott Kréta birtokba vételével, mivel a szigeten levő német erők gyorsan lefegyverezték az olaszokat, s így ők lettek a sziget egyedüli urai. A többi kisebb szigeten azonban szeptember 15-én, amikor a brit mozdulatok vizen és levegőben elkezdődtek, kedvezőbbnek látszott a helyzet. A szállítmányokat a királyi flotta rombolói és tengeralattjárói kísérték, az áthajózás igénybe vett kis partmenti hajókon, vitorlásokon, gőzbárkákon és hasonlókon történt. Szeptember végéig sikerült így Kósz, Lerosz és Szamosz szigetére egy-egy zászlóaljat átvinni, a többi szigeten kisebb csoportok szálltak partra. Az olaszok előzékenyen fogadták a brit csapatokat, de parti

⁶⁸ Wilson jelentését közli Churchill: V/1. 241. o.; Churchill megjegyzései 241/242. o. — Az 1943. szeptember 24-i német helyzetmegbeszélés anyagát Heiber nem ismeri, de nem szerepel Hitler e napi tevékenysége Domarusnál sem. Erre a helyzetmegbeszélésre egyedül Churchill hivatkozik, V/1. 242. o. — forrásmegjelölés nélkül.

⁷⁰ Churchill V/1. 242. o.

és léghárító tüzérségük Churchill szerint nyomorúságos volt. A birtokba vett szigetek megfelelő tengeri és légi biztosítása így megoldatlan maradt, mivel nehezebb fegyvereket és járműveket a rendelkezésre álló hajóterrel nem tudtak szállítani.

Az elsőként német birtokba került Ródosz mellett Kósz volt a másik legfontosabb sziget, elsősorban azért, mert egyedül ez rendelkezett vadászrepülőknél alkalmas repülőtérrel. Ezt a britek nyomban üzembe helyezték, és védelmére 24 léghárító ágyút vittek oda. A németek minderről nyilván tudomást szereztek, mert szeptember 18-tól egyre hevesebb légitámadásokat intéztek a repülőtér ellen. Hajóval a németek még kevésbé rendelkeztek, mint a britek, ezért, mint az OKW hadműveleti naplójának szeptember 19-i bejegyzéséből kitűnik, a Dódekanészoszban szállítóhajóik csak éjjel közlekedhettek.⁷¹

A szeptember 23-i német hadműveleti napló délkelettel foglalkozó részében szó esik a britek tevékenységéről: „... 9. 18. óta brit légitámaszpont van Kószon; Szamoszon és Leroszon gyengébb brit biztosítások szálltak le. Ellenrendszabályok szükségesek. Erőhiány miatt a hadműveleteket egymásután kell megvalósítani. Terv:

1. Kefalonia megtisztítása,
2. a banditacsoport megsemmisítése Splitnél és Sinjnél,
3. Korfu, aztán Kósz, Lerosz, Szamosz megszállása.”

A továbbiakban a napló hangsúlyozza, hogy a szigetek további tartásának ügyében később kell dönteni. A lényeg az erők szétaprózásának megakadályozása és az, hogy csak légi támaszpontként szóba jöhető szigeteket kell megtartani. A szigeten levő ellenséges támaszpontokat a légierőnek kell kikapcsolnia.⁷²

A németek szeptember 24-ével hozzáfogtak a terv megvalósításához; a fontosabb mozzanatok az OKW hadműveleti naplójának délkelettel foglalkozó része tartalmazza. Október 3-án reggel 6 és 7 óra között 3 német harccsoport szállt, illetve ugrott le Kósz-szigetén, egy közülük ejtőernyővel a repülőtérre, kettő pedig a tengerről a partra. A briteknek az 50 km hosszú szigeten egyetlen zászlóaljuk volt, így vesztek. A patraszállítás pillanatát a németek jól választották meg, mivel az október 3-ára forduló éjszakán a brit rombolók többsége Máltára kísért két brit csatahajót.⁷³

Wilson tábornok közel-keleti brit főparancsnok szeptember 22-én terjesztette elő tervét a Ródosz ellen október 20. tájára tervezett támadáshoz. Ezt a támadást Wilson az indiai 10. hadosztállyal és egy páncélosdandár részeivel akarta végrehajtani; szükség lett volna néhány kísérő hadihajóra, bombázókra, három partraszálló páncélos-hajóra, néhány szállítóhajóra, egy kórházhajóra és szállító repülőgépekre egy ejtőernyős-zászlóaljnak.

Szeptember 25-én Churchill Eisenhowerhez fordult a Ródosz ellen tervezett hadművelet ügyében. A remélt, szerinte jogos segítséget

⁷¹ Uo. V/1. 242/243. o.; KTB/OKW III. 1122. o.

⁷² KTB/OKW III. 1134. o.

⁷³ Uo. III. 1138., 1152., 1164., 1168. és 1172. o.; Churchill: V/1. 243. o.

azonban nem kapta meg, és emlékirataiban panaszkodik, hogy csupán egyetlen hadosztályt kellett volna odaszállítani, továbbá a szövetséges légierő zömét néhány napra Ródosz térségében bevetni. Brooke október 4-én Kósz elvesztése miatt „nagyon izgatott” állapotban találta a miniszterelnököt. Este minisztertanács foglalkozott a helyzettel.⁷⁴

A brit vezérkari főnökök október 6-i ülésének Churchill utasítására meg kellett vizsgálni a Kósz elvesztésével kialakult helyzetet. Churchill heves óhaja volt, visszaszerezni ezt a „csodálatos trófeát”, melynek elvesztése a Ródosz ellen tervezett hadműveletekre is kihat. „Számomra teljesen világos — írja naplójába Brooke —, hogy olaszországi kötöttségeink mellett, az Égei-tengeren nem vállalkozhatunk komolyabb hadműveletekre.” — A nap folyamán és másnap Brooke kénytelen volt hevesen és hosszan vitatkozni Churchillel, aki elhatározta, hogy megszerzi Ródoszt, tekintet nélkül ennek hatására Olaszországra vagy a következményekre.

Október 7-én, csütörtökön éjjel 23 órakor Churchill közölte a birodalmi vezérkar főnökével, hogy vasárnap Tuniszba repülnek, a Ródosz elleni támadásról tartandó konferenciára. — Ugyanennek a napnak a folyamán Churchill hosszabb táviratot intézett Roosevelthez is, amelyben ismerteti a Ródosz és Kósz elvesztése folytán előállott helyzetet, és azt állítja, hogy Olaszországban nem lesz győzelmes hadjárat, „ha figyelmen kívül hagyjuk az égei-tengeri eseményeket”. A németek mindent elkövetnek ottani pozícióik tartására, különben Magyarország és Románia kiugrásával kell számolniuk, Bulgáriában pedig heves belső feszültséggel. Törökország minden pillanatban ellenük fordulhat; nehéz a helyzetük Görögországban és Jugoszláviában. Ezekben az említett országokban fennáll az Olaszországhoz hasonló politikai fordulat lehetősége, rövidlátás lenne ezt elhanyagolni.

„Sohasem óhajtottam a Balkánra egész hadsereget küldeni, csupán az ottani intenzív guerillaháborút élénkíteni ügynökök, anyag és *commandók* útján. Ebből — a fő hadműveletek befolyásolása nélkül — hatásukban felmérhetetlen eredmények adódhatnak.” Ő csupán Ródosz és a többi sziget megszállását kéri. Ródosz mindennek a kulcsa, Lerosz fontos tengeri erőd. Egy pillanatnyi, de rendkívül fontos lehetőségről van szó, amit nem szabad félredobni. Partraszálló és egyéb járműveket a Csatornán tervezett átkelés időpontjának veszélyeztetése nélkül ide lehetne átcsoportosítani.⁷⁵

Roosevelt már másnap válaszolt, elutasítóan: „Az a véleményem, hogy semmiféle erőt vagy felszerelést nem szabad máshová irányítani, amiből az »Overlord«-terv veszélyeztetettsége következhetnék.”

Churchillt azonban nem lehetett meggyőzni. Visszagondolvá a Marshallal együtt Algírban a washingtoni konferencia után tett látogatásának eredményére, október 8-án, tehát rögtön Roosevelt válaszában elolvasása után küldött táviratában kérte az elnököt álláspontjának felülvizsgálására. Szerinte Ródosz elfoglalásának elmulasztása alapvető

⁷⁴ Churchill: V/1. 244. o.; Bryant: Sieg 55. o.

⁷⁵ Bryant: Sieg 55/56. o.; Churchill távirata Churchill: V/1. 245–246. o.

stratégiai hiba lenne. Éppen ezért hajlandó a brit vezérkari főnökökkel azonnal Eisenhower főhadiszállására utazni, ha Roosevelttől Marshall tábornokot, vagy személyes megbízottját odaküldi.

A nap folyamán a brit miniszterelnök még egy második táviratot is küldött Washingtonba, az előző kiegészítésére. Szerinte a partraszálló járművek csak hat héttel később érkeznének meg az észak-franciaországi invázióhoz, addig viszont még hat hónapnyi idő van.⁷⁶

Erről a lázas igyekezetről írja Brooke október 8-án:

„Nem tudom többé korlátok között tartani. A Ródosz-hadművelet miatt örült felindulásba lovalta bele magát, jelentőségét annyira felnagyította, hogy többé semmi mást nem lát, és ennek az egy szigetnek a meghódítását még azon az áron is a fejébe vette, hogy veszélyezteti az elnökhöz és az amerikaiakhoz való viszonyát, továbbá az olasz hadjárat jövőjét.”

„... Teljesen szükségtelenül ferde helyzetbe hozza önmagát. Az amerikaiak máris szörnyen bizalmatlanok iránta, és ez még rosszabbá teszi a dolgokat.”⁷⁷

Egy nappal ezután megérkezett Roosevelt „minden reményt megsemmisítő” válasza. Az elnök, egyetértve az amerikai vezérkari főnökökkel, kudarcotlót tartott. Szerinte többről van szó, mint csupán Ródosz meghódításáról, olyan hadműveletről, amelyet aztán folytatni kellene. Erről a folytatásáról Roosevelt elutasítóan vélekedett: „Belebocsátkozunk egy balkáni hadjáratba a déli csücsktől felfelé, vagy bizonyossággal többet lehet nyerni, ha Rómától északra elfoglaljuk a megbeszélte pozíciókat? Szerintem ez erősebb szövetséges fenyegetés a Balkánnal szemben, mint egy szükségszerűen kockázatos partraszálló hadművelet Ródosz ellen. Ennél, ami az ellenfél előtt sem maradhat rejtve, hiányoznak az eszközök a következetes továbbfolytatáshoz. Előtte hadászatiilag így áll a kérdés: merre megyünk az Égei-szigetek meghódítása után? És megfordítva, merre mennek a németek, ha egy ideig még megtartják a szigeteket?”

Távirata végén Roosevelt szükségtelennek tartja a vasárnapi tervezett összejövetelt, mivel a vezérkari főnökökön keresztül mindent el lehet intézni.⁷⁸

Ebben a helyzetben még Churchill sem tehetett többé egyebet, mint Wilsonnak küldött táviratában felszólította a tábornokot, hogy az október 10-i tuniszi konferencián, amelyet Eisenhowerrel és több más amerikai és brit katonai vezetővel tartanak, erélyesen követelje a ródoszi hadművelet támogatását. Erre azonban nem kerülhetett sor, mert a támadáshoz szükséges erőket és eszközöket Wilson véleménye szerint is csak az „Overlord”, illetve az olaszországi hadműveletek rovására lehetett volna biztosítani. Így tudósította Wilson Churchillt nyomban a tuniszi konferenciáról küldött táviratában, hozzátéve, hogy Leoszt és Szamoszt tartani tudják.⁷⁹

⁷⁶ Roosevelttől válasza Churchill: V/1. 247. o.; Churchill két távirata uo. 248/249. o.

⁷⁷ Bryant: Sieg 56, és 57. o.

⁷⁸ Roosevelttől újabb válasza Churchill: V/1. 249–251. o.

⁷⁹ Churchill Wilsonnak Churchill: V/1. 251. o.; Wilson válasza uo. 253–254. o.

Nemsokára kiderült, hogy ez a remény is csalóka volt. Október 8-án a német légierő megkezdte Lerosz bombázását, és ezt a következő napokban is folytatta. Ugyanebben a térségben természetesen a szövetségesek légiereje is tevékenykedett, október első felében két csoport távolsági vadászgéppel megerősítve. A brit—amerikai gépek október 8-tól görögországi, krétai és ródoszi német repülőtereket, különféle katonai berendezéseket bombáztak. A brit admirális flottaerősítést küldött az Égei-tengerre, köztük 5 cirkálót. Október 7-én a flotta és a légierő közös akciójának egy Kósz szigetére tartó német hajókaraván esett áldozatul. Két nappal később a brit hadihajók újabb 2 német csapatszállító hajót süllyesztettek el. Minderről, továbbá a brit tengeralattjárók tevékenységéről az OKW hadműveleti naplója is beszámol.⁸⁰

A szövetséges légierő és flotta sikerei ugyan komoly gondot okoztak a német vezetésnek, Lerosz, Szamosz és a többi, ezeknél kisebb sziget brit helyőrsége mégis kilátástalan helyzetben volt. Olaszországban a hadműveletek a tervezettnél jóval lassabban haladtak, és mivel még ide sem tudtak elegendő brit—amerikai erősítést és utánpótlást küldeni — szó sem lehetett arról, hogy az Égei-tengerre bármit is áldozzanak.

Október 27-én Churchill hírt kapott arról, hogy 4000 német hegyi vadász érkezett Görögországba, és sok partraszálló hajót is észleltek, feltehetően a Lerosz elleni támadáshoz. Másnap, október 28-án a brit vezérkari főnökök megvitatták, hogy kiürítsék-e a szigetet. Brooke naplójegyzetei szerint „közép-kelet maga hozta önmagát abba a súlyos helyzetbe, hogy Leroszt sem tartani, sem kiüríteni nem tudja. Egyetlen reményünk lenne Törökország támogatása, és repülőterek, amelyekről a szükséges fedezetről a levegőből lehetne gondoskodni”.⁸¹

November 12-én azután megkezdődött Leroszon a német partraszállás, és bár az utolsó pillanatban a britek Szamoszról átdobtak ide egy zászlóaljat, ellenlökésekre is sor került, sőt az OKW hadműveleti naplója szerint a németeknél válság állott be — november 16-án a védők mégis letették a fegyvert. 200 brit és 350 olasz tiszt, 3000 brit és 5000 olasz katona került fogságba, ezenkívül a németek jelentős hadianyagot, elsősorban ágyúkat és légelhárító ágyúkat zsákmányoltak.⁸²

Lerosz elvesztése gyakorlatilag az Égei-tengerhez fűződő brit lehetőségek és remények végét jelentette. A brit vezetés ezt fel is ismerte, és haladéktalanul elrendelte Szamosz és a többi sziget kiürítését. Sikert több mint ezer brit és görög katonát, sok olaszt, végül a német hadifoglyokat is elszállítani, nem csekély flottavesztés árán. Hat romboló és két tengeralattjáró elsüllyedt, négy cirkáló és négy romboló megsérült, részben a repülőök bombáitól, részben tengeri aknáktól.⁸³

⁸⁰ KTB/OKW III. 1184., 1191., 1193., 1198., 1203. s köv. o.; Churchill: V/1. 257. o.; a német hajóvesztésekre KTB/OKW III. 1181., 1188—1189., 1204. s köv. o. — Churchill: V/1. 340. o. szerint Leroszra olasz tengeralattjárók is szállítottak utánpótlást.

⁸¹ Churchill: V/1. 257. o.; Bryant: Sieg 61. és 63. o.

⁸² KTB/OKW III. 1275., 1277—1278., 1281., 1282., 1286. és 1289. o.; Churchill: V/1. 258—259. o.

⁸³ Churchill: V/1. 259. o.

November 22-én délelőtt a Szamoszon maradt olasz erők letették a fegyvert. A németek itt 2500 foglyot ejtettek, ágyúkat és más fegyverzetet zsákmányoltak. Az OKW hadműveleti naplója szerint a britek megkezdték a felszíni hajók kivonását ezekről a vizekről, tengeralattjáróik azonban ottmaradtak, és továbbra is pusztították a német szállítóhajókat.⁸⁴

Az 1943 szeptember—novemberi égei-tengeri események fenti, talán túlzottan részletesnek tűnő leírása alapján nyilvánvaló, hogy a brit—amerikai szövetségesek sem a szigeteket nem tudták megszerezni, illetve megtartani, sem a németeket nem tudták erőik Brooke által tervezett szétforgácsolására kényszeríteni. A szövetségesek a Földközi-tenger egész térségében abszolút tengeri és jelentős légi fölényben voltak a németekkel szemben. A németeknek gyorsnaszádnál és aknaszedőnél nagyobb felszíni hadihajójuk sohasem jelent meg ezen a tengeren; néhány búvárhajójuk pedig már 1942 decemberében is „alig tudott élni”. Hasonló helyzet állt fenn a légierő vonatkozásában is, bár itt a németek a szigetek elleni támadások időszakában, ha nem is kerültek fölénybe, alul sem maradtak a szövetségesek légierejével szemben, különösen azok távolsági vadászgépeinek október 11-i visszarendelése után. Mindenképpen nehézkesnek bizonyult a brit katonai vezetés, méginkább az amerikai. A vezetésben és a végrehajtásban a németek mindenképpen jobbnak bizonyultak; kislétszámú erőkkel, nagyobb hadihajók nélkül hajtottak végre bonyolult partraszállásokat. Az igazsághoz tartozik továbbá, hogy a német hegyivadászok jobban harcoltak a brit katonáknál. Leroszon a német összveszteség 1109 ember volt, de ez a bevetett erő 41 százalékát tette ki.⁸⁵

Visszatérve most magára a Balkán-félszigetre vonatkozó brit helyzetmegítélésre és tervekre, érdekesen tükröződnek ezek Smuts tábornagy, dél-afrikai miniszterelnök és Churchill 1943. augusztus—szeptemberi táviratváltásában. Smuts augusztus 31-én küldött táviratában elégedetlenségét fejezte ki a háború menete miatt. Szerinte Tuniszig „csodálatraméltó energiával” mentek a dolgok, utána viszont több hónapra volt szükség a szicíliai partraszálláshoz, és most méginkább akadozik minden. A német főerővel még mindig csak az oroszok harcolnak, nekik jut csaknem minden babér, „és ez joggal, ha figyelembe vesszük hadviselésük méretét és ütemét, továbbá a nagyszerű hadászatot irtózatossá kiterjedésű arcvonalukon”.

E távirat elküldése után kapta meg Smuts a quebeci konferenciáról szóló tájékoztatást, és szeptember 3-án már reagált is erre. Szerinte az ott elfogadott program teljesen elégtelen a háború ötödik éveire. A bombázással, a tengeralattjárók elleni háborúval és a Csatornán való tömeges átkeléssel egyetért. Szerinte azonban el kell foglalni Szardíniát és Korzikát, azonnal megtámadni Észak-Olaszországot. „Haladéktalanul meg kell szállnunk Dél-Olaszországot, előnyomulni az Adriáig,

⁸⁴ KTB/OKW III. 1299. és 1310. o.; a hajók kivonása 1304. o.; a tengeralattjárók tevékenysége 1317. o.

⁸⁵ KTB/OKW III. 1299. o. — A német búvárhajók földközi-tengeri helyzetére l. Karl Dönitz tengernagy 1942. december 19-i helyzetmegítélését. KTB/OKW II. 1313. o.

létrehozni alkalmas kiindulási bázist a Balkán elleni valóságos támadáshoz, és sorakoztatni az ottani felkelő erőket. Ez a színre hívja Törökországot, és megnyitja flottánknak az utat a Fekete-tengerre, ahol kezdet nyújthatunk az oroszoknak, elláthatjuk őket és ezáltal olyan helyzetbe kerülnek, hogy Hitler erődjét keletről és délkeletről rohamozhatják. Az orosz arcvonalon bekövetkezett hatalmas fordulat figyelembe vételével nem tartom ezt a programot annyira feszítettnek, hogy ne lehetne erre törekedni...”

Churchill szeptember 5-én válaszolt „bizalmas barát”-jának. Ismertette az olaszországi helyzetet, így folytatta:

„Mindig arra törekedtem, hogy a Balkánra menjünk, ahol most olyan szívós az ellenállás.” Emlékirataiban Churchill szükségesnek tartotta ide beiktatni a következő lábjegyzetet: „Úgy tűnik, hogy ez a mondat nem áll összhangban az e kötetekben oly gyakran kifejezésre juttatott összstratégiával. Nem gondoltam azonban akkor egy egész hadseregére.”

„Előbb azonban látnunk kell — folytatódik Churchill szeptember 5-i válasza —, hogy alakulnak a harcok Olaszországban, mielőtt többé bocsátkozhatunk, mint *commandók*, ügynökök és anyag. De az egész félsziget lángokban áll, és az egész félszigeten szétszórt 24 olasz hadosztály kiesése után, amelyek beszüntették a harcot, és csak haza szeretnének jutni, lehetséges, hogy a németek mégis visszavonulásra kényszerülnek a Száva—Duna-vonalra...”

Távirata további részében a brit miniszterelnök ismerteti a Csatornán tervezett átkelés előkészületeit, kitér a Szovjetunióval való összehasonlításra, a háború utáni elképzelésekre, végül a távol-keleti háborúra.

Smuts szeptember 8-án „megkönnyebbülés”-éről tudósította Churchillt, 9-én azonban már javasolta, hogy a Csatornán való átkelés tervezése helyett „földközi-tengeri győzelmeinket kell kiaknázni Olaszországban és a Balkánon”. Az invázió előkészületeit lassítani kell, vagy „átmenetileg jégre tenni”.

Ez már Churchillnek is túlságosan sok volt, ezért „ezt a legújabb javaslatot azonnal vissza kellett utasítani”. Szeptember 11-én ment Smutsnak az újabb válasz:

„Szóba sem kerülhet, hogy az »Overlord«-ról az Egyesült Államokkal kötött megállapodásokat felborítsuk...”⁸⁶

Igaz, a Csatornán 1944-ben való átkelésről a megállapodás a brit és az amerikai vezetők között született meg, de ennek tényleges megvalósulásában a nagy szövetség harmadik tagja, a Szovjetunió volt legjobban érdekelve. Churchill 1942. augusztusi moszkvai, jelen dolgozat elején ismertetett látogatása óta a szovjet és a brit miniszterelnök között csak írásbeli kapcsolat állott fenn, ugyanilyen Roosevelttel is.⁸⁷ A tengelyhatalmakkal szemben elért sikerek és a további prob-

⁸⁶ A táviratváltás l. Churchill: V/1. 148. s köv. o.; Churchill szeptember 11-i távirata uo. 153. o.

⁸⁷ L. az id. Sztálin üzenetváltása ... c. kétkötetes művet.

lémák azonban szükségessé tették a három államférfi személyes összejövetelét.

Ennek a hármas konferenciának az ügyében Churchill, Roosevelt és Sztálin 1943 augusztusában és szeptemberében több táviratot váltott egymással. Sztálin közölte, hogy nem tudja elhagyni a Szovjetunió területét, ezért elfogadta Churchill javaslatát, hogy előbb a három külügyminiszter találkozzék. Így jött létre a külügyminiszterek konferenciája, mely Moszkvában 1943. október 19-től november 1-ig ülésezett.⁸⁸

A konferencián a Szovjetuniót Vjacseszláv Mihajlovics Molotov külügyi népbiztos, Andrej Januarjevics Visinszkij helyettes népbiztos, Maxim Makszimovics Litvinov, Kliment Jefremovics Vorosilov marsall és Anatolij Alekszejevics Grizlov altábornagy képviselte. Nagy-Britannia delegációját Anthony Eden külügyminiszter vezette, a küldöttség tagjai voltak Archibald Clark-Kerr moszkvai brit nagykövet, Hastings Ismay tábornok, Churchill személyes képviselője a vezérkari főnökök bizottságában és William Strang. Az USA delegáció élén Cordell Hull külügyminiszter állott, tagjai voltak Averell William Harriman újonnan kinevezett moszkvai nagykövet, Green Hackwort, James Dunn és John Russel Deane tábornok, a moszkvai amerikai katonai misszió vezetője. Az amerikaiak tanácsadójának és tolmácsának tisztét Charles Eustis Bohlen látta el.⁸⁹

Az első, nem hivatalos összejövetelt október 18-án délután tartották, Molotov dolgozószobájában, a napirend megállapítására. A szovjet küldöttség egyetlen témát javasolt: „A Németország és európai szövetségesei elleni háború lerövidítésére szolgáló intézkedések megvizsgálása”. A konferencia hivatalos kezdetén, október 19-én délután a konferencia elnökéül választott Molotov írásban osztotta ki a Szovjetunió javaslatait. Ezek első pontja az 1944 tavaszára ígért invázióra vonatkozott, a második Törökország hadbalépésére, a harmadik követelés volt Svédországgal szemben, hogy bocsásson repülőtámaszpontokat a szövetségesek rendelkezésére a Németország elleni háborúhoz.⁹⁰

A szovjet javaslatok érdemei megvitatására október 21-én került sor. Hastings Ismay a brit, John Deane pedig az amerikai delegáció nevében megerősítette a quebeci határozat érvényességét, hogy ti. 1944 tavaszán a Csatornán átkelve, partraszállnak Észak-Franciaországban — bizonyos feltételek mellett. E feltételek között a nyugati német légierő előzetes meggyengítése szerepelt, továbbá az, hogy a partraszállás napján a németeknek Franciaországban elsőosztályú hadosztályuk ne legyen több tizenkettőnél, végül az első két hónapban ne szállíthassanak oda 13 elsőosztályú hadosztálynál többet.

Deane emlékiratai szerint e feltételek létrejöttében a légitámadásokra számítottak, a nyomás fenntartására Olaszországban, kisebb

⁸⁸ Sztálin üzenetváltása I. köt. 170. s köv. o.; Churchill: V/1. 320. s köv. o.; 1. még John R. Deane: Ein seltsames Bündnis. Amerikas Bemühungen während des Krieges mit Russland zusammenzuarbeiten. Wien, Verlag Neue Welt, é. n. 9. és köv. o.

⁸⁹ Deane: 19/20. o.

⁹⁰ Deane: 13/14. o.; Churchill: V/1. 327/328. o.

partraszállásokra Dél-Franciaországban, a partizánháborúra a Balkánon, és a szovjet nyomásra a keleti fronton.

A szovjet delegáció megköszönte a kapott tájékoztatást. „Biztosítottak bennünket, hogy az orosz arcvonalon a nyomás változatlanul és szívósan tart, és hogy részükről mindent megtesznek, ami hatalmukban áll, az invázióhoz szükséges előfeltételek megteremtésére.”⁹¹

Molotov megkérdezte Hullt és Edent Törökországgal és Svédországgal kapcsolatban. Eden elmondta, hogy annakidején a britek Törökországba csapatokat és anyagot küldtek, hogy az bekapcsolódhassék a Németország elleni háborúba. Megígérték a törököknek 25 repülőezredet is; ezeket az olasz arcvonalról vagy a nagy-britanniai bombázóerőktől kellett volna elvonni. A britek véleménye szerint: török vereség esetén angol vagy amerikai csapatok beavatkozására lenne szükség, ez viszont csak az olasz hadműveletek vagy az invázió tervei rovására történhetnék. A török légi támaszpontok egyébként elvesztették jelentőségüket, mivel a balkáni olajmezőket a már elfoglalt olasz repülőterekről bombázni lehet. Nagy-Britannia továbbra is kész komolyan mérlegelni Törökország hadba lépését, ha a konferencia ezt kívánatosnak tartja. — Hull külügyminiszter csatlakozott Eden véleményéhez.

Hasonlóan foglalt állást a két nyugati diplomata a svéd repülőterek átengedését illetően is. Mindkettő úgy látta, hogy ez esetben a szövetségeseeknek kell vállalni Svédország védelmét, ami viszont csak más kötelezettségek rovására lehetséges. Végül mindkét ügyben elnapolták a döntést.⁹²

Deane tábornok már a konferencia kezdetén előterjesztette Amerika három javaslatát a háború befejezésének meggyorsítására. Az „ingarepülés-bombázás” megvalósításához repülőtereket kért a Szovjetunió területén, amelyeken a német ipari központokat nappal bombázó amerikai gépek leszállhatnak, elvégezhetnek kisebb javításokat, majd üzemanyag és lőszer felvételezése után visszarepülhetnek, újra Németországon át. Javasolta továbbá az időjárásjelentések kölcsönös ki-cserélését, végül jobb légi összeköttetés létrehozását az USA és a SZU között.

A részletek megbeszélésére a szovjet delegáció képviselőjében Visinszkij ült le Deannel. A több órás megbeszélés során Visinszkij közölte az amerikai tábornokkal, hogy helytelenítik álláspontjukat a török hadba lépés ügyében. Deane szerint Visinszkij kijelentette, hogy „Törökország azonnali hadba lépése 15 német hadosztályt vonna el az orosz arcvonalról és ha ez lehetővé válnék, az oroszok két hónap alatt Berlinben lehetnének.”

Deane azzal válaszolt, hogy Törökország hadba lépése új kötelezettségeket róna az Egyesült Államokra, amelyeket csak a már fennálló kötelezettségeik rovására tudna teljesíteni. Visinszkij erre azt mondta, hogy „Törökországnak nem szükséges segítséget nyújtani; mert Törökország, ha a

⁹¹ Deane: 22/23. o.; Churchill: V/1. 330/331. o.

⁹² Deane: 24/25. o.

béketárgyalásokon részt akar venni, éppen úgy köteles áldozatokat hozni, mint Oroszország. Az volt a véleménye, hogy Törökországnak a rendelkezésére álló eszközökkel és esetleg azzal a kiegészítő támogatással kell harcolnia, amelyet egyéb kötelezettségeink veszélyeztetése nélkül juttathatunk neki.”⁹³

*

A három nagyhatalom külügyminisztereinek 1943. őszi moszkvai konferenciája fontos állomás volt a hitleri Németország legyőzéséért vívott közös erőfeszítések sorában. Így értékeli ezt a konferenciát a szovjet történetírás,⁹⁴ és így vélekedik róla Churchill is emlékirataiban.⁹⁵ A konferencia határozatban szállt síkra a katonai együttműködés, a világ két kapitalista nagyhatalma és a Szovjetunió Hitler-ellenes fegyveres harca mellett. Erről, a Szovjetunióval való katonai együttműködésről a Vörös Hadsereg helytállásának jelentőségéről írta az egyik legilletékesebb, Alan Brooke tábornok, a brit vezérkari főnökök bizottságának elnöke, éppen a moszkvai külügyminiszteri konferencia idején, október 28-án:

„Az Oroszországból érkező hírek voltak továbbra is az a döntő pont, amely körül egész stratégiánk mozgott. Ha Oroszország összeomlott, akkor vége volt minden stratégiai tervünknek. Az Oroszországban felszabaduló haderők lehetetlenné tették volna a Csatorna-hadműveletet és veszélyt jelentettek volna helyzetünkre Olaszországban és Közép-Keleten. Szerencsére a fordulat jelei egyre nyilvánvalóbbakká váltak.”⁹⁶

A fordulat eredményeinek kihasználása, a három nagyhatalom további teendőinek meghatározása, a tervek szükséges egyeztetése, a legfőbb nemzetközi és katonai kérdések eldöntése — ezek a feladatok vártak a „három nagy” első közös konferenciájára, melynek színhelyéül Teheránt, kezdetének időpontjául pedig 1943. november 28-át választották.

ИОЖЕФ БОРУШ:

**ЧЕРЧИЛЬ И БАЛКАНСКИЕ ПЛАНЫ ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБА
ВЕЛИКОБРИТАНИИ
(1942—1945)**

Часть I.

Резюме

Планы В. Черчиля — премьер-министра Великобритании и комитета начальников Генерального штаба относительно Балкан находились в тесной взаимосвязи с проблемами открытия второго фронта в Европе. Начальник генерального штаба сухопутных войск Алан Брук — председатель комитета начальников генеральных штабов исходя из военных соображений так считал, что второй фронт может быть открыт

⁹³ Uo. 23. és 25/26. o.

⁹⁴ A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújának története II. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1965. 418. o.

⁹⁵ Churchill: V/1. 343/344. o.

⁹⁶ Bryant: Sieg 63. o.

только в 1944 году. Брук сначала хотел завоевать Северную Африку с тем, чтобы открыть путь в Средиземное море, а затем покончить с Италией, убедить Турцию вступить в войну, оказать давление на Балканы и в качестве последнего этапа освободить Францию.

Успешное осуществление планов Брука прежде всего зависело от стойкости Красной Армии. Красная Армия в 1941 и 1942 годах сдержала натиск немецко-фашистских войск, а победа Советской Армии, одержанная под Сталинградом доказала всему миру, и не в последнюю очередь британским руководителем, что немцы не смогут победить Советский Союз.

После победы 8-ой британской армии под командованием Монтгомери под Эль-Аламейном немецкое военное командование предполагало, что ангlosаксы произведут высадку своих войск на Балканах. В западной военно-исторической литературе отражается такое мнение, что высадка союзных войск в этом районе обязательно имела бы успех и можно было бы вести дальнейшее наступление.

Между двумя западными союзниками — Великобританией и Соединенными Штатами Америки уже в 1942 году и особенно в 1943 году на этот счет имелись крупные разногласия. Так например, генерал Г. Маршалл — начальник генерального штаба американских сухопутных войск хотел осуществить высадку войск во Франции еще в 1942 году. Но англичане не были согласны ни с этим планом, ни с планом, предусматривающего высадку войск в 1943 году. Со своей же стороны американцы не были согласны с ведением военных операций в районе Средиземного моря так, как считали, что они служат империалистическим целям англичан. Поэтому, когда в мае 1943 года Черчилль внес на рассмотрение свой план по высадке войск на Балканах, его даже не поддержали свои начальники генеральных штабов, а американцы полностью отвергли.

В мае 1943 года полностью были уничтожены войска оси в Северной Африке. В июле 1943 года на остров Сицилия были высажены войска Великобритании и США. Через две недели после высадки на острове союзнических войск свергли Бенито Муссолини, а Черчилль торопил союзников с высадкой в самой Италии, и с другой стороны, хотел прибрать к рукам острова, расположенные в Эгейском море. За овладение этими островами разразилась битва, длившаяся несколько недель, в конечном итоге острова один за другим были заняты немецкими войсками, а англичане остались ни с чем. Это поражение привело к двум серьезным последствиям: не удалось вовлечь Турцию в войну на стороне союзников, а с другой — не удалось открыть морской путь в Черное море, который создал бы непосредственную связь с СССР, в деле оказания помощи это имело бы большое значение.

В результате успехов, достигнутыми союзниками в войне встала необходимость личной встречи руководителей трех стран — Черчиля Рузвельта и Сталина. Этой встрече предшествовало совещание министров иностранных дел Англии, Соединенных Штатов Америки и СССР в Москве 19 октября и 1 ноября 1943 года. На этом совещании приняли решение о военном сотрудничестве и совместной вооруженной борьбе трех держав против фашистской Германии. Великобритания и США обязались весной 1944 года открыть долгожданный второй фронт и высадить свои войска во Франции.

JÖZSEF BORUS:

DIE BALKANPLÄNE CHURCHILLS UND DES BRITISCHEN GENERALSTABS

1942—1945

I. TEIL

Resümee

Die Balkanpläne des britischen Premierministers W. S. Churchills und des Komitees der britischen Generalstabschefs standen mit dem Problem

der zweiten Front in Europa in engem Zusammenhang. General Alan Brooke, der Generalstabschef des britischen Heeres der Vorsitzende des Kom-

tees der Generalstabchefs war auf Grund militärischer Überlegungen der Ansicht, die zweite Front könne erst im Jahre 1944 geschaffen werden. Brooke wollte vorerst Nordafrika erobern, um das Mittelmeer öffnen zu können, dann Italien erledigen und die Türkei zum Kriegseintritt bewegen, einen Druck auf den Balkan ausüben und schließlich Frankreich befreien.

Der Erfolg des Brookeschen Planes hing vor allem vom Durchhalten der Roten Armee ab. Die Rote Armee hat 1941 und 1942 den Angriffen der Deutschen stand gehalten, mit ihrem Sieg bei Stalingrad aber der ganzen Welt, nicht zuletzt auch den britischen führenden Persönlichkeiten bewiesen, daß die Deutschen die Sowjetunion nicht bezwingen können.

Nach dem Sieg der 8. Armee B. L. Montgomerys bei El Alamein befürchteten die Deutschen eine Invasion der Angelsachsen auf dem Balkan. In der westlichen Kriegsliteratur finden sich auch Ansichten, daß eine solche Invasion unbedingt erfolgreich gewesen wäre, und daß man den Angriff von hier aus ohne weiteres weiterführen hätte können.

Zwischen den beiden westlichen Alliierten, Großbritannien und den Vereinigten Staaten von Amerika bestanden 1942, und noch mehr 1943 in der Frage der Weiterführung des Krieges erste Meinungsunterschiede. General G. C. Marshall, der Chef des Generalstabes des Heeres wäre gern bereits 1942 in Frankreich ans Land gegangen, die Engländer waren jedoch weder mit dieser Invasion, noch mit dem Plan einer Invasion im Jahre 1943 einverstanden. Die Amerikaner wiederum konnten sich für Operationen im Gebiet des Mittelmeeres nicht begeistern, weil sie der Ansicht waren, daß diese den Zielen des britischen Imperialismus dienen würden. Als nun Churchill im Mai 1943 den Plan einer

eventuellen Invasion auf dem Balkan vorbrachte, unterstützten ihn nicht einmal seine eigenen Generalstabchefs, die Amerikaner aber waren ausgesprochen gegen seinen Plan.

Die Truppen der Achsenmächte wurden in Nordafrika im Mai 1943 vernichtet. Im Juli 1943 sind britische und amerikanische Truppen in Sizilien ans Land gegangen. Zwei Wochen darauf wurde Mussolini gestürzt, worauf Churchill eine je ehre Invasion in Italien urgierte, andererseits wollte er sich die Inseln im Ägäischen Meer verschaffen. Um diese Inseln entbrannte ein mehrere Wochen dauernder Kampf, in welchem die Briten unterlagen, die Inseln wurden der Reihe nach von den Deutschen besetzt. Diese lokale Niederlage hatte zwei wichtige Folgen: einesteils gelang es nicht, die Türkei zum Kriegseintritt an der Seite der Alliierten zu bewegen, andernteils gelang es nicht, den Schiffsweg ins Schwarze Meer freizumachen, so eine unmittelbare Verbindung mit der Sowjetunion herzustellen, was vom Gesichtspunkt der Hilfeleistung für die Sowjetunion von Bedeutung gewesen wäre.

Infolge der kriegerischen Erfolge der Verbündeten ergab sich im Herbst 1943 die Notwendigkeit eines persönlichen Treffens der Führer der drei Staaten, Churchills, Roosevelts und Stalins. Vorher trafen sich in der Zeit vom 19. Oktober und 1. November 1943 der amerikanische, der britische und der sowjetische Außenminister in Moskau. Auf dieser Konferenz wurden über die militärische Zusammenarbeit der drei Mächte, über den bewaffneten Kampf gegen Hitler-Deutschland Beschlüsse gefaßt. Großbritannien und die USA gaben das Versprechen, im Frühjahr 1944 die bereits längst fällige zweite Front zu schaffen, in Frankreich zu landen.